

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

HAKA – HISTORIE A SYMBOLIKA SLAVNÉHO RITUÁLU
ALL BLACKS

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Tomáš Navrátil

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Veselský, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma „*Haka – Historie a symbolika slavného rituálu All Blacks*“ vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

Zároveň bych na tomto místě velice rád poděkoval panu magistru Pavlu Veselskému za jeho vedení a cenné rady v průběhu psaní této práce.

V Olomouci dne:

Podpis:

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Tomáš Navrátil</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	<i>Kulturní antropologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. Pavel Veselský, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Haka – Historie a symbolika slavného rituálu All Blacks
Anotace práce:	Haka – původně maorský rituální bojový tanec, který v dnešní době patří mezi jeden ze základních kulturních znaků Nového Zélandu. Cílem mé práce je teoreticky popsat historii haky a charakterizovat změny v jejím vývoji od počátků její existence až do současnosti, kdy je haka obecně považovaná za jednu z klíčových součástí celé maorské kulturní tradice. Do povědomí celého světa se haka dostala především díky rugbyové reprezentaci N. Zélandu zvané <i>All Blacks</i> , kteří ji provádí před každým svým mezinárodním utkáním. Dále podrobně analyzuji symboliku právě této „rugbyové“ haky a popíšu význam jednotlivých tělesných projevů a gest, které tento slavný tanec formují.
Klíčová slova:	Haka, historie, Maorové, symbolika, rugby, Nový Zéland, kulturní tradice

Title of thesis:	Haka – The History and Symbolism of The Famous Ritual of The All Blacks
Annotation:	Haka – originally the ritual war dance of the Maori people of New Zealand, the haka is nowadays well-known as one of the most fundamental cultural features of the country. The main goal of my thesis is to theoretically describe haka’s history and characterize the changes in its development from its origins to the shape in which we see it in present time, when the haka is being widely considered as one of the key elements of the whole Maori cultural tradition. Haka gained its huge worldwide awareness mainly due to the New Zealand rugby union called the <i>All Blacks</i> who perform this dance before every international match they play. My second goal is to in detail-analyze the symbolism of this particular „rugby“ haka and describe the meaning of those concrete physical manifestations and gestures, that are shaping this famous ritual dance.
Keywords:	Haka, history, Maori, symbolism, rugby, New Zealand, cultural tradition
Názvy příloh vázaných v práci:	č. 1 - Te Rauparaha Portrait, č. 2 – New Zealand Native Team, č. 3 – Tom Ellison Photo, č. 4 – Evolution of the Silver Fern, č. 5 – Kyle Lockwood’s Silver Fern Flag, č. 6 – The All Blacks Winning Ka Mate
Počet literatury a zdrojů	49
Rozsah práce:	76 s. (111 031 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	7
1. Vztah rituálu a sportu – perspektiva K. Blancharda	10
2. Osídlení N. Zélandu, kolonizace, rozvoj maorské kultury	14
2.1 První osídlení Nového Zélandu – mytologie, teorie P. Smitha	14
2.2 Proces kolonizace N. Zélandu - války Maorů s Brity.....	16
2.3 Hnutí Maoritanga – snaha o podporu maorské kultury	18
3. Aotearoa – původ země Maorů, obrození maorštiny.....	21
4. Haka – interpretace západních pozorovatelů, tělesné projevy	24
4.1 První interpretace haky očima západních pozorovatelů.....	24
4.2 Vznik a první předvedení haky – mytologický příběh.....	26
4.3 Klasifikace maorských tanců - kritika terminologie.....	27
4.4. Terminologie tělesných projevů, etnocentrismus pozorovatelů	31
5. Úloha sportu ve formování národní identity, Ka Mate.....	35
5.1 Sport jako prostředek formování národní identity	35
5.2 Ka Mate – náčelník Te Rauparaha, vznik jeho haky	36
5.3 Počátky Ka Mate v rugby – New Zealand Native Team	39
5.4 Představení Ka Mate na N. Zélandu – zvýšení intenzity haky	41
5.5 Ka Mate – úloha lídra, text a symbolický význam těl. projevů	42
5.6 Ka Mate – prostředek vyjádření týmové jednoty	44
5.7 Ka Mate – důraz na správné tempo haky	45
6. Kapa O Pango - pokračování slavné tradice	48
6.1 Kapa O Pango – prostředek sebevyjádření hráčů.....	48
6.2 Kapa O Pango – text haky, její funkce a symbolika.....	49
6.3 Kapa O Pango – <i>Silver Fern</i> – symbol stříbrné kapradiny	51
6.4 Kapa O Pango – celosvětové reakce, kontroverzní gesto podříznutí	53
7. Haka v prostředí americké univerzity	57
Závěr	60
Poznámkový aparát.....	63

Seznam literatury a zdrojů	68
Seznam příloh	76

Úvod

Jako téma své bakalářské diplomové práce jsem si zvolil známý maorský rituální tanec zvaný haka, který patří mezi nejvýznamnější kulturní prvky tohoto etnika, jehož příslušníci již od 10. století obývají dnešní oblast Nového Zélandu. Konkrétně jsem se v této práci podrobně zaměřil především na dvě formy tohoto tance, které upoutaly pozornost zejména tím, že je před svými mezinárodními utkáními předvádí novozélandská rugbyová reprezentace *All Blacks* – jedná se o haky *Ka Mate* a *Kapa O Pango*. Hlavním cílem mé práce je tyto formy haky rozebrat, představit jejich původ a text, a pak především dopodrobna analyzovat význam jednotlivých gest, pohybů, mimických výrazů a ostatních tělesných projevů, které tvoří esenci těchto tanců.

Než se však dostanu přímo ke svému hlavnímu cíli práce, kterým je právě rekonstrukce historie haky a podrobný rozbor její symboliky (s důrazem především na haky předváděné v rugbyovém prostředí), považuji za důležité, pro lepší zasvěcení do tématu, se alespoň v krátkosti věnovat úvaze o tom, jakou úlohu z antropologické perspektivy sehrává rituál jako takový v prostředí sportu (což se později pokusím aplikovat přímo na haku, která je dnes jedním z nejznámějších sportovních rituálů vůbec). Při rozboru vztahu sport-rituál použiji perspektivu a texty amerického antropologa Kendalla Blancharda, odborníka v oblasti antropologie sportu, který právě této problematice věnoval většinu své celoživotní antropologické práce.

Ve druhé kapitole této práce se budu věnovat již přímo maorskému etniku, konkrétně se nejprve zaměřím na to, jakým způsobem původní maorské obyvatelstvo osídlilo území, které dnes známe jako Nový Zéland. Stejně tak pokládám za podstatné alespoň stručně nastínit období kolonizace Nového Zélandu Velkou Británií v 19. století. Ještě předtím, než se pustím přímo do rozboru samotných maorských tanců, považuji za relevantní

poskytnout alespoň stručný pohled na některé podstatné historické události, které byly z dějinné perspektivy pro tuto zemi zcela zásadní a ovlivnily život maorských kmenů na mnoho příštích let.

Co se týká samotné problematiky haky, tak ještě předtím, než přejdu k jejím specifickým formám, přiblížím více první kontakty evropské civilizace s maorskými tanci a zaměřím se na terminologii, kterou západní vědci používali při jejich klasifikaci. V této pasáži hojně využiji text od Suzanne Youngerman – *Maori Dancing since the Eighteenth Century*, a pak také práci Jennifer Shennan a Mervyna McLeana – *Remarks on Youngerman's "Maori Dancing since the Eighteenth Century"*, která je v zásadě kritickou reakcí na výše zmíněnou autorku. Jednotlivé druhy haky, z nichž alespoň ty nejrozšířenější popíši, se užívaly v průběhu let v prostředí různých maorských kmenů k rozličným účelům, s čímž se měnila i jejich funkce, a mým dalším dílčím úkolem bude tyto změny objasnit.

Dvěma zřejmě nejznámějším formám haky, tedy *Ka Mate* a *Kapa O Pango* věnuji prostřední a také nejrozsáhlejší část práce, kde pojednám o tom, jak obě tyto haky vznikly, uvedu jejich text a pak přejdu k již zmiňované analýze jejich symboliky. Pokládám zde za relevantní také zmínit specifický vztah každého z těchto tanců k rugbyovému týmu *All Blacks*, jehož je haka již po mnoho desetiletí nedílnou součástí. Zároveň bych však v tomto místě chtěl být opatrný, neboť si uvědomuji, že zde do určité míry hrozí mé odklonění od kulturně-antropologické povahy práce.

Svoji bakalářskou práci jsem vypracoval teoretickou metodou, především vzhledem k tomu, že o tomto tématu existuje velké množství odborných textů v anglickém jazyce, které jsem při psaní měl možnost využívat (hojně jsem užíval především databáze JSTOR, která mi poskytla velké množství relevantních zdrojů informací). Zároveň jsem pracoval také

s řadou internetových zdrojů, ovšem pouze s těmi, které považuji za stoprocentně důvěryhodné a nesoucí relevantní informace související s mým tématem. Toto téma jsem si vybral z toho důvodu, že jsem se již od začátku studia kulturní antropologie zajímal o maorskou kulturu, kde je právě haka ústředním prvkem, a pak také proto, že mě zajímá problematika rituálů ve sportu, přičemž právě rugbyová haka je toho ukázkovým příkladem.

1. Vztah rituálu a sportu – perspektiva K. Blancharda

Výzkumu vztahu rituálu a sportu v antropologii se v minulosti věnovala celá řada autorů. Abychom pochopili, jak spolu tyto dva pojmy vzájemně souvisí, je pro začátek nutné si je alespoň ve stručnosti definovat. Problematice vazby mezi sportem a rituálem se ve své práci věnuje například americký profesor antropologie Kendall Blanchard¹. Ten ve svém textu cituje charakteristiku konceptu rituálu, která se objevila již v práci Edmunda Leache v roce 1968. Leach zde popisuje koncept rituálu jako „*jakoukoli ne-instinktivní předvídatelnou činnost, kterou nelze odůvodnit žádným typem racionálního vysvětlení*“ (Leach, 1968; Blanchard, 1988, s. 48). To podle Blancharda znamená, že prakticky kteroukoliv lidskou aktivitu, ve které se jedinec nějakým způsobem angažuje, lze nazvat rituálem. Právě také sport je jednou z těchto činností, proto, jak uvádí Blanchard, není překvapivé, že bývá mezi sociálními vědci za formu rituálu často označován (Blanchard, 1988).

Všechny tyto aktivity (včetně sportu) pak v zásadě spadají do obecného rámce definice sekulárních rituálů, kterou podala dvojice amerických antropoložek S. F. Moore a B. Meyerhoff ve své práci v roce 1977. Blanchard píše, že pokud přijmeme tento koncept, transformace sportu do podoby rituálu se patrně jeví jako velice jednoduchá. Podle Moore a Meyerhoff se kolektivní rituály vyznačují šesti hlavními společnými znaky: sklonem k *opakování*, určitou formu předváděné *performance* (*acting*, pozn.), *stylizací*, pevně daným *řádem*, evokativním *stylem prezentace* (*staging*, pozn.) a neposlední řadě také vysíláním určité *společenské zprávy*. V tomto aspektu se i podle Blancharda sport od rituálů nijak neliší, protože ve své podstatě všechny tyto charakteristiky naplňuje také (Meyerhoff, Moore, 1977; Blanchard 1988).

Blanchard však i přes tyto skutečnosti s tvrzením některých svých kolegů, že mezi sport a rituál lze postavit rovnítko, nesouhlasí. Ti opírají svůj argument zejména o poslední z výše uvedených znaků, tedy vysílání určité formy sociálního vzkazu, ke kterému nepochybně dochází stejně tak ve sportu, jako při rituálu obecně. Faktem (se kterým se ztotožňuje i Blanchard) je, že sportovní činnost lidí může samozřejmě být symbolickým vyjádřením jejich kultury a struktury společenského života, protože jako taková v zásadě právě z těchto kulturních norem vychází.

Blanchard souhlasí s tvrzením, že vykonávání sportovních aktivit ovlivňuje lidské jednání i strukturu a atmosféru společnosti. K tomuto uvádí příklad indiánského kmene Navahů. Ti se na počátku 20. století seznámili s basketbalem, který se postupem času stal v jejich komunitě velice populárním, a jeho hraní do velké míry ovlivňovalo společenské poměry i vzájemné vztahy mezi lidmi napříč celou sociální strukturou.

Velice podobně tomu bylo také u Maorů na Novém Zélandu, kteří si v post-koloniálním období (o kterém budu v této práci mluvit) vytvořili velice kladný vztah k týmovým sportům, jako byl kriket a především rugby, jehož prostřednictvím docházelo k navozování bratrské atmosféry a uvědomění si příslušnosti k rodnému kmeni.

Efekt byl v zásadě velice podobný, jako ho popisuje Blanchard ve svém příkladu s Navahy a basketbalem. „*Behaviorálně, jde o činnost méně agresivní, strukturovanou, navenek entusiastickou a morálně výchovnou, zároveň však více individualistickou, orientovanou na příbuznost a vytváření dobré atmosféry [...]*“ (Blanchard, 1974; Blanchard, 1988). Dále konkrétně u Novozélandců uvidíme, jak se jejich záliba v rugby později transformovala z původní, lokální úrovně až na úroveň celosvětovou, kde ji v současnosti pyšně reprezentuje jejich národní tým, předvádějící

před svými zápasy rituální tanec *haka*, který je hlavním tématem této mé práce, a konkrétně jeho vazbě na rugby jako sport se budu ještě velmi podrobně věnovat.

Blanchard souhlasí s tím, že sport může představovat (a v mnoha případech tomu tak skutečně je) prostředek vyjádření kulturní tradice dané společnosti, nicméně apeluje, že to samo o sobě neznamená, že lze sport jako takový s rituálem volně ztotožňovat, stejně jako tato skutečnost nijak neimplikuje k tomu, že by se sport v této podobě v rituál přetvářel. Svůj argument staví na tvrzení, že na rozdíl od sportovních klání není rituál charakteristický soutěžením a touhou po výhře, neobjevuje se zde žádný aspekt rivality a člověk se zapojuje a participuje na rituálu ze zcela jiných důvodů, než je snaha nad druhým zvítězit (Blanchard, 1988, s. 48).

Leach v další ze svých definicí uvádí následující: „*rituál je symbolickým vyjádřením, které „říká“ něco o jednotlivcích, kteří jsou do něj zapojeni*“ (Leach, 1954; Blanchard, 1995, s. 53). Další pro mě zajímavou definici podává Samsone, který popisuje sport jako „*rituální obětování lidské energie*“ (Samsone, 1988, Blanchard 1995, s. 51). Právě z těchto úhlů pohledu v pasáži práce věnované problematice haky jako sportovního rituálu se budu snažit na tyto dvě specifické haky (*Ka Mate a Kapa O Pango*) nahlížet, a na základě podrobného rozboru jejich symboliky a významu se je pak v závěrečné části pokusím s těmito perspektivami určitým způsobem porovnat.

Jak už ale píši v úvodu, ještě předtím, než se pustím do rozboru samotné problematiky haky, považuji vzhledem k tomu, z jakého prostředí tento rituální tanec pochází, za nutné zmínit se také o jeho původcích, tedy maorském etniku z oblasti dnešního Nového Zélandu, které si dodnes právě haky považuje jako jednoho z nejvzácnějších

artefaktů své kulturní historie. Symbolika haky je také velice úzce propojena s územím, které toto etnikum v dávných dobách osídlilo, proto krátce pojednám také o něm. Samozřejmě si uvědomuji, že jde o poměrně velký skok mezi tématy, pustit se do rekonstrukce historických událostí hned poté, co jsem se v této kapitole zabýval vztahem rituálu a sportu, nicméně tento můj postup má své opodstatnění.

Na jednu stranu bylo mým úmyslem ukotvit téma haky z antropologické perspektivy (což bylo účelem této úvodní kapitoly), ovšem také je třeba si uvědomit, že řada důležitých aspektů týkajících se haky, kterými se budu později zabývat, přímo vychází z kontextu některých zásadních dějinných událostí, které velkou měrou ovlivnily život maorského etnika, proto jejich alespoň stručnou rekonstrukci pokládám za nutnost a z toho důvodu strukturuji pořadí úvodních kapitol tímto způsobem.

2. Osídlení N. Zélandu, kolonizace, rozvoj maorské kultury

2.1 První osídlení Nového Zélandu – mytologie, teorie P. Smitha

První teorie o objevení a osídlení Nového Zélandu jsou obestřeny celou řadou mýtů. Za vůbec prvního člověka, který kdy objevil území Nového Zélandu, je v mnoha prvotních maorských tradicích označován legendární mořeplavec jménem Kupe. Legendy jej označují jako velkého náčelníka z území *Hawaiki* (blízko Tahiti v oblasti jižní Polynésie), který kolem roku 925 doplul na kánoi až k neobydlené části dnešního Severního ostrova v západní části Tichého oceánu. Tuto oblast nazval *Aotearoa*, což ve volném překladu znamená „Země dlouhého bílého oblaku“ (Slívová, *Maori I – Historie*, aotearoa.cz). Tato jeho cesta je pak začátkem svého druhu migračního procesu osídlování, označovaného termínem „The Great Fleet“. Tuto teorii prosazoval novozélandský etnolog Percy Smith (Hanson, 1989). Smithova teorie dále operuje s dalšími dvěma původními osadníky, kterými měli být muž jménem Toi a jeho vnuk Whatonga. Tato dvojice připlula z oblasti Tahiti někdy v polovině 12. století, a po nich následovaly cesty dalších Maorů na celkem sedmi kánoích (které Maorové označují termínem *waka*) - Tainui, Te Arawa, Mataatua, Kurahaupo, Tokomaru, Aotea a Takitumu. Celé toto „loďstvo“ vyrazilo, stejně jako Kupe, z oblasti Hawaiki a po příjezdu na Nový Zéland se lidé rozmístili po celém území a začali postupně obydlovat jeho části. Tato hlavní migrační vlna měla podle Smitha proběhnout okolo roku 1350. Mnoho maorských kmenů pak odvozuje svůj původ právě od těchto tradičních kánoí, které dopravily jejich předky na tato území (Hanson, 1989).

Tato teorie „velkého loďstva“ však byla později zpochybněna celou řadou odborníků. Například K. R. Howe argumentuje tím, že Kupe, který je pro

Smithovu teorii stěžejní postavou, se v maorské tradici objevil až ve 14. století, a tedy představa, že právě on byl prvním objevitelem Nového Zélandu, je pouze smyšlenkou. Velice podobně je tomu tak i s dvojicí Toi a Whatonga. Howe tedy říká, že pokud bychom připustili, že Kupeho objevení Nového Zélandu je pouze vymyšlené, vedlo by to ke zpochybnění celého migračního procesu „velkého loďstva“ (K. R. Howe, *Ideas of Māori origins - 1920s–2000: new understanding*, teara.govt.nz).

Dalším, kdo kritizoval tuto Smithovu teorii, byl novozélandský etnolog David Simmons. Ten ve svém díle (na které odkazoval také Howe) prokázal, že legendy o objevení Nového Zélandu tak, jak o ně svoji práci opírá Smith (zvláště ona legenda o mořeplavci Kupem) nebyly v této podobě součástí autentické maorské tradice (Hanson, 1989) a že Smith si do značné míry tyto tradice upravoval a vybíral z nich pouze ty pasáže, které jeho teorii podporovaly a ty, které hovořily proti ní, do své práce nezahrnoval (K. R. Howe, *Ideas of Māori origins - 1920s–2000: new understanding*, teara.govt.nz).

Hanson ve svém textu cituje Simmonse, jenž prezentuje názor, že ačkoliv staří Maorové tyto legendární příběhy o tom, jak jejich dávní předkové osídlili zemi poté, co k ní připluli na kánoích, přejali a udělali z nich hodnotnou součást své kulturní tradice, kterou od té doby předávají z generace na generaci, tak tato představa, že největší vlny nových osadníků osídlily území právě okolo roku 1350, se ani tak příliš nezakládá na pravdě, jakožto je spíš vykonstruovaná v myslích západních vědců, mezi které se řadil také Smith (Hanson, 1989; Simmons, 1976).

Smithova teorie „velkého loďstva“ však stále má i své zastánce – Howe zmiňuje například novozélandského etnografa Elsdona Besta (K. R. Howe, *Ideas of Māori origins - 1880s–1970s: Moriori origins; the Great Fleet*, teara.govt.nz). Maorové se po příjezdu na Nový Zéland měli setkat

s původním obyvatelstvem zvaným *Moriori*, od kterého se Maorové lišili fyzickým typem a povahovými rysy, za několik desetiletí však tyto rozdíly splynuly. Příslušníci *Moriori* jsou označováni jako mírumilovní lidé, kdežto mezi bojovnými Maory docházelo k bratrovražedným válkám a někteří autoři hovoří i o tom, že byl mezi nimi rozšířen i kanibalismus (Brinke 1983, s. 233). Nutno však zde říci, že toto bylo dáno nedostatkem půdy a hlavně potravy po vyhubení velkého ptáka *moa*², který byl vydatným a zároveň prakticky jediným zdrojem obživy, neboť na Novém Zélandu příliš mnoho savců v té době nežilo.

2.2 Proces kolonizace N. Zélandu - války Maorů s Brity

Pokud se blíže zaměříme na kolonizaci Nového Zélandu Evropany, narazíme v této souvislosti na jméno Abel Tasman. Tento holandský mořeplavec jako vůbec první Evropan objevil Nový Zéland v roce 1642 (Te Ahukaramū Charles Royal, *Māori - The arrival of Europeans*, teara.govt.nz). Poté, co se však jeho výprava dostala do konfliktu s maorskými kmeny a několik jeho mužů bylo zabito, Tasman území rychle opustil. Tasman se mylně domníval, že objevené pobřeží Nového Zélandu patří k jižní pevnině (nevšiml si úžiny mezi ostrovy) a z toho důvodu jej pojmenoval *Staaten Landt*, což lze přeložit jako *Země stavů*, myšleno holandských. „Později byl tento název změněn na *Nova Zeelandia* nebo *Nieuw Zeeland* podle jedné z provincií Nizozemí“ (Brinke 1983, s. 237).

Tasman však během svého krátkého pobytu území téměř vůbec neprozkoumal, to se povedlo až v roce 1769 slavnému anglickému mořeplavci, kapitánu Jamesi Cookovi. Jeho výzkumy však odstartovaly kolonizaci Nového Zélandu Velkou Británií, což původní Maorové nesli velmi těžce, přestože formálně uznali britskou svrchovanost (Brinke 1983, s. 237). Tyto kolonizační vlny pak měly za následek začátek bojů Maorů s Brity, kteří jim začínali zabírat jejich území. Toto období, historicky označované

jako období tzv. „maorských válek“, které s přestávkami trvalo od roku 1843, až do roku 1872 je považováno za jedno z nejprudších a nejkrvavějších v dějinách celé Oceánie (Brinke 1983, s. 217-218). Britové měli v tomto boji obrovskou výhodu ve své výzbroji, a přesto že Maorové téměř tři desetiletí statečně odolávali, v roce 1872 byly jejich kmeny poraženy a rozděleny. *„Hlavní příčinou porážky Maorů byla jejich kmenová roztržičnost a snaha každého kmene ubránit si svou samostatnost a nepodřizovat se kmenům silnějším.“* (Brinke 1989, s. 218).

Kapitán Cook byl zřejmě prvním známým člověkem, který mezi Maory provedl něco jako „sčítání lidu“. V roce 1769 odhadl jejich počet zhruba na 100 000 osob, nicméně právě důsledkem výše zmíněných krvavých válek s Brity se jejich počet během dalšího století (datuje se rok 1896) drasticky zmenšil na pouhých 42 000. Od té doby však Maorové, žijící od temných dob kolonizačních válek v relativním míru, zaznamenali velmi rychlý populační růst a již v roce 1981 jejich počet vyšplhal téměř na 280 000 obyvatel. Do tohoto počtu jsou však zahrnuti nejen původní Maorové, ale i míšenci (Brinke 1983, s. 233).

Podle censu, který proběhl v roce 2013, žilo na Novém Zélandu zhruba 598 000 Maorů, dnes se však mluví již o číslu přesahujícím 630 000 osob (2013 *Census QuickStats about Māori*, stats.govt.nz). Maorové jsou druhou největší skupinou obyvatelstva vedle Novozélandanů evropského původu, které sami označují termínem *Pakeha* (Hanson, 1989). Osadníci evropského původu byli po svém příchodu na Nový Zéland v 19. století oproti maorskému obyvatelstvu ve značné „početní nevýhodě“³, nicméně jako obchodníci, kteří s sebou přinášeli nové, pro Maory neznámé a zajímavé zboží, byli přijímáni zpravidla pozitivně. Někteří dokonce pojímali za manželky ženy z maorských kmenů – pro Maory sňatek znamenal vazbu, prostřednictvím které přijímali nově příchozí, zajišťovali si jejich loajalitu a také to, že

případní potomci manželů zůstanou uvnitř daného kmene. Tito Evropané se s Maory šli do takové míry, že byli označováni jako *Pakeha-Maori*. Známe i případy, kdy se mezi evropskými osadníky a jejich „adoptivním“ maorským kmenem vytvořilo tak silné pouto, že často přijali jejich kmenové tetování zvané *moko* a bojovali na jejich straně proti ostatním Evropanům, kteří měli zájem Maory vytlačit z jejich území (M. Derby, 'Cultural go-betweens - Pākehā-Māori', teara.govt.nz).

2.3 Hnutí Maoritanga – snaha o podporu maorské kultury

Sociální a kulturní poměry v zemi se však výrazně změnily právě s příchodem Britů během kolonizačního procesu, který jsem již stručně popsal výše. V hojném počtu začali na Nový Zéland přicházet lidé původem především tedy z Velké Británie a Irska, ale také z Francie, Polska či Německa. Země přijala vzorce západní kultury, což mělo do značné míry za následek oslabení sociálního postavení Maorů ve většinové společnosti. Od té doby můžeme pozorovat několik pokusů různých vědců, kteří se snažili dopomoci k tomu, aby Maorové své právoplatné postavení v novozélandské společnosti získali zase zpět. Dřívější vize, jejímž zastáncem byl například Percy Smith, spočívala ve vytvoření něčeho jako jednotné kultury, jež by si v zásadě ponechala evropské principy, nicméně by bylo možné do ní Maory úspěšně asimilovat. Jak píše Hanson, abychom však tohoto dosáhli, je nutné explicitně identifikovat podobnosti mezi Maory a Evropany (Hanson, 1989). Právě Percy Smith se ve své práci přesně o toto pokoušel, později byl však tento koncept jednotné kultury nahrazen jiným, který se v maorštině označuje jako *Maoritanga*.

Koncept Maoritanga (někdy též Mana Maori, což lze volně přeložit, jako *Síla Maorů*) je Hansonem popisován jako kulturní hnutí, které naprosto zásadně ovlivnilo dnešní novozélandskou společnost (Hanson, 1989). Stejně

jako prvotní návrh jednotné kultury usiloval o znovuzískání výhodné sociální pozice pro Maory v rámci novozélandské společnosti, ne však prostřednictvím pouze čisté asimilace tak, jak ji navrhoval například Smith (Derby, *Māori–Pākehā relations - Māori renaissance*, teara.govt.nz). Vize tohoto hnutí spočívala v představě Nového Zélandu jako bikulturní společnosti (jak to nazývá Hanson), v rámci které by Maorové byli ekonomicky a politicky rovnocenní evropskému obyvatelstvu a jejich kultura by měla ve společnosti své právoplatné místo i přes všechny její odlišnosti (Hanson, 1989).

Základem je myšlenka, že přispění Maorů ke kulturní tradici a obecně lepšímu životu v zemi je stejně validní, jako příspěvek obyvatel evropského původu, a že kontrastní kultura Maorů může tu evropskou i vhodně doplňovat - hlavně pak ty části, které Hanson označuje jako „nejméně atraktivní“. *„Pakeha ztratila krok s přírodou – znečišťuje životní prostředí a postrádá blízký vztah ke svému území.“* (Hanson 1989, s. 894). Maorská kultura je naproti tomu viděna jako ideální protiváha – Hanson cituje Danseyho: *„Maorové si váží svých mrtvých, mluví s nimi, a pláčou nad otevřenými rakvemi, kdežto Pakeha omezuje proces truchlení a ukrývá tělo mimo dohled.“* (Hanson 1989, s. 894; Dansey 1975, s. 177). Pokud jde o vazbu k území, tak Hanson Maory označuje jako ty, kteří se vyznačují „blízkým a spirituálním vztahem ke své zemi“, což je podle něj jedna z nejvíce charakteristických vlastností Maorů vůbec, promítající se téměř do všech stránek jejich života (Hanson, 1989).

Hnutí Maoritanga bylo mezi jinými podporováno také antropology (klíčovou roli v něm sehrál především novozélandský antropolog Sidney Mead, který patřil mezi hlavní organizátory výstavy maorského umění s názvem „Te Maori: Maori Art from New Zealand Collections“, která mezi lety 1984 a 1986 probíhala v New Yorku, St. Louis, San Franciscu a Chicagu). Výstava se setkala s nebývalým úspěchem a zajistila Maorům vysoký kredit nejen ve Spojených státech, ale také na Novém Zélandu mezi příslušníky

kultury *Pakeha*. Tato iniciativa samozřejmě nebyla jediným faktorem opětovného sociálního vzestupu Maorů, můžeme však říci, že spolu s dalšími podpůrnými programy ke zlepšení jejich společenského postavení nepochybně významně přispěla (Hanson, 1989).

Maorové v dnešní době stále uchovávají své kulturní tradice, které předávají dětem z generace na generaci, ve školách se vyučuje maorská historie a vedle angličtiny zůstává maorština druhým nejpoužívanějším jazykem v zemi. Tradice se udržují také prostřednictvím filmového plátna. Během posledních let bylo natočeno mnoho filmů na motivy maorské prózy, a několik těchto filmů patří mezi historicky nejpopulárnější snímky v dějinách novozélandské kinematografie (Horton 2009, s. 51). Tradiční maorská kultura je tedy v dnešní době stále živá a má svoji nezpochybnitelnou funkci v rámci celé moderní novozélandské společnosti. Hanson však apeluje na fakt, že je důležité mít na paměti to, že tradice jako taková není ani nemůže být pouze pasivní sférou reality, která se pouze předává mezi generacemi v neměnné podobě, spíše je potřeba jí rozumět jako komplexu, který může nabývat určitých změn podle aktuálních potřeb společnosti (Hanson, 1989).

3. Aotearoa – původ země Maorů, obrození maorštiny

Maory již od pradávna pojil s jejich územím velmi blízký, téměř až spirituální vztah. Allan Hanson ve svém textu odkazuje na Sinclaira, který jednou napsal: „*Maor miluje své území a identifikuje se s ním dost možná blíže, než příslušník kterékoli jiné rasy.*“ (Hanson, 1989; Sinclair 1975, s. 115). Významnou roli v tomto ohledu hraje také vztah současných Maorů ke svým předkům, kteří tuto zemi v dávných dobách osídlili, v tomto procesu se museli přizpůsobit diametrálně odlišným klimatickým podmínkám od těch panujících v Polynésii (Regents of the University of Oklahoma 2005, s. 74), zemi pak dlouhá léta obhospodařovali a nakonec ji „odkázali“ dalším generacím, od kterých se očekávalo totéž. Maorové se nepovažují za vlastníky svého území v pravém slova smyslu, ale spíše za jeho „opatrovatele“, za někoho, komu bylo jejich předky svěřeno s tím, aby se o něj dobře starali (tato myšlenka nachází svůj původ už u nejstarších maorských kmenů a po generace se přenesla až do současnosti)⁴.

Pevnost této emocionální vazby k jejich zemi také dozajista ovlivnily koloniální války s Brity, kteří začínali přibližně v polovině 19. století Maorům zabírat půdu a bojovné pokusy ji ubránit stály život více jak polovinu tehdejší maorské populace (viz druhá kapitola). Důležitost tohoto vztahu dokládá také to, že se stal právoplatným elementem maorské kulturní tradice, dnes ho v symbolické podobě lze pozorovat například u tance haka. Tomuto symbolickému významu se budu v pozdější části práce ještě věnovat.

Rád bych se ještě alespoň stručně zmínil o původu termínu *Aotearoa*, kterého sami Maorové ve svém jazyce užívají jako označení pro celý Nový Zéland a je i základní součástí národní hymny. Původ označení

Aotearoa přímo souvisí s objevením Nového Zélandu a je tak úplně stejně zahalen řadou mýtů a legendárních příběhů, stejně jako existuje velké množství jeho možných interpretací. Poprvé se v maorských tradicích objevuje v souvislosti s postavou bájného mořeplavce Kupeho (viz druhá kapitola). Jeden z mýtických příběhů hovoří o tom, že když se Kupe, který měl za sebou velice dlouhou a náročnou plavbu, blížil k ostrovu, pomohl mu najít cestu právě zvláštní dlouhý oblak, jenž se nad ním vznášel. Jiné verze se zase zakládají na tom, že tento bílý oblak provázel Kupeho kánoi během dne, zatímco během noci se měnil na zářivý a pomáhal mu najít cestu ve tmě (*Cloud Aotearoa*, oneonly.co.nz). Když pak Kupe konečně dorazil ke svému cíli, pojmenoval nově objevený ostrov právě podle něj, jako zemi „dlouhého bílého oblaku“.

Některé z dalších studií pak poukazují na to, že název *Aotearoa* vychází z označení *Aotea*, což byla podle staré tradice jedna z legendárních maorských kánoí, na kterých první obyvatelé Nového Zélandu připluli z oblasti Polynésie v polovině 14. století. Maorové nejdříve tohoto výrazu užívali pouze pro pojmenování Severního ostrova, později se však tento pojem rozšířil a dnešní obyvatelé jej už ve svém jazyce používají jako výraz označující celý Nový Zéland. Předkové se v maorské kulturní tradici těší obrovské úctě (Hanson, 1989) a příběhy o nich se uchovávají v povědomí lidí prostřednictvím vyprávění již po celá staletí.

Začátkem 70. let 20. století, kdy započalo období, jež lze nazvat „renesancí maorské kultury“⁵ (počátek období proměny Nového Zélandu v bikulturní společenství) se o maorské tradici a jazyku (ve snaze jej oživit a navrátit mu právoplatnou společenskou funkci) začalo znovu učit ve školách i na univerzitách a tyto iniciativy následně pod vlivem zlepšení sociálního postavení Maorů přetrvaly dodnes (Derby, *Māori–Pākehā*

relations - Māori renaissance, teara.govt.nz). Základním cílem na mnoha školách bylo především udržovat maorský jazyk a rozvíjet povědomí dětí o jejich vlastním kulturním dědictví (Harrison & Papa, 2005). Ačkoliv maorština není oficiálně ve školách povinným předmětem, o její studium jakožto rodného (domorodého) jazyka země je velký zájem, kterému jen napomáhá řada studijních programů, které byly za účelem podpory výuky maorštiny v posledních letech vytvořeny. Maorové považují svůj jazyk (*Te Reo Maori*) za posvátný, neboť existují jistá přesvědčení o tom, že jej předkům „svěřil“ samotný Bůh a vůbec první vydaná kniha o Novém Zélandu z roku 1815 byla také napsaná v maorštině (Regents of the University of Oklahoma 2005, s. 75). Úcta k jazyku tak zaujímá v maorské společnosti stejně signifikantní pozici, jako láska k předkům a celému území, jelikož se jedná o vzájemně historicky provázané jednotky, které společně utváří esenci celé maorské kultury.

4. Haka – interpretace západních pozorovatelů, tělesné projevy

4.1 První interpretace haky očima západních pozorovatelů

Počátky předvádění haky, jakožto základní součásti celého kulturního dědictví maorské kultury, jsou pevně zakořeněny již v dávných dobách, kdy původní Maorové poprvé osídlili oblast dnešního Nového Zélandu. Až do procesu kolonizace Nového Zélandu v 18. století však Evropané měli o maorských tancích jen velmi málo informací. Celá řada vědců se při svých pokusech o rekonstrukci maorské kultury na problematiku tanců zaměřovala, v mnoha případech však pak autoři nebyli schopni specifikovat, jakými způsoby své informace přesně získali – Suzanne Youngerman ve svém textu v tomto kontextu zmiňuje například práci Elsdona Besta (Youngerman, 1974). Podle Youngerman se výzkumníci opírali zřejmě nejen o výpovědi svých informátorů, ale také o historické dokumenty či domorodé legendy, nicméně zároveň se často dopouštěli chyby v tom, že informace z těchto různých zdrojů prezentovali jako jednotný celek, aniž by brali v potaz jejich rozdílnost. Jak píše Youngerman, je třeba si uvědomit, že data z odlišných zdrojů nejen že se liší ve spolehlivosti, ale zároveň také odkazují na různá časová období či mohou pocházet z prostředí rozdílných sociálních skupin (Youngerman, 1974, s. 75).

Youngerman však zároveň dodává, že tyto nejasnosti v interpretacích dat jsou z určitého úhlu pohledu pochopitelné a do značné míry i očekávané. Evropané totiž měli v období prvního kontaktu s Maory velmi omezený přístup k pozorování a participaci na jejich domorodém životě, což mělo především dvě hlavní příčiny. Jednak si Maorové uchovávali přirozenou nedůvěru vůči komukoliv neznámému, kdo vstoupil na jejich

území, a pak také samozřejmě nelze opomenout fakt, že maorské kmeny spolu téměř konstantně vedly mezikmenové války. Tato skutečnost pak vedla k tomu, že pozorovatelé měli tendenci klást důraz spíše pouze na „válečné“ tance, které byly základním stavebním kamenem přípravy válečníků před odchodem do boje. Zároveň však při svých popisech poměrně výrazně opomíjeli všechny ostatní typy tance, které Maorové běžně praktikovali v jejich běžném životě, a interpretace těchto tanců tak často byly velmi zkreslené (Youngerman, 1974).

První výraznější kontakt příslušníků evropského společenství s maorskými tanci přinesla až objevitelská plavba mořeplavce Jamese Cooka v roce 1769. První bezprostřední setkání Cooka s maorským obyvatelstvem demonstruje jednu z funkcí válečného tance (Youngerman, 1974). Youngerman popisuje danou situaci ve svém textu – Cookův člun s několika členy jeho posádky byl pronásledován skupinou čtyř Maorů, načež došlo k potyčce, při níž byl jeden z maorských mužů zabit. Cook hned druhý den ráno přistál se svou lodí na druhé straně pobřeží, kde byly usazeny maorské kmeny, pravděpodobně proto, aby se po tomto neblahém incidentu pokusil o sjednání příměří. Maorové však místo odpovědi zatančili určitý druh válečného tance (jak Cook alespoň předpokládal), který zahrnoval řadu tělesných projevů, mezi něž patřilo vyplazování jazyka či ukazování bělma očí, a při kterém Maorové mávali vysoko nad hlavami svými zbraněmi. (Youngerman, 1974; Beaglehole, 1955). Tento tanec lze zcela jistě označit za jednu z prvních forem *haky*, jakou měl kdy evropský pozorovatel možnost spatřit.

4.2 Vznik a první předvedení haky – mytologický příběh

Vůbec první předvedení haky se váže k maorskému mýtickému příběhu, jehož hlavní postavou je bájný hrdina jménem Tinirau. Tinirau byl podle maorské mytologie synem boha moře a zároveň byl považován za prapředka všech ryb. Žil na ostrově s názvem *Te Motutapu-o-Tinirau*, což lze volně přeložit jako *Posvátný ostrov Tiniraua* (Te Ahukaramū Charles Royal, *Tangaroa – the sea - Tinirau and Kae*, teara.govt.nz). Tinirau potřeboval po narození svého syna najít vhodného kněze, který by jeho syna pokřtil. Odcestoval proto do daleké země, kde našel jistého muže jménem Kae, se kterým se vrátil zpět na svůj ostrov, kde došlo ke křestnímu obřadu. Tinirau, spokojený s jeho službami, odměnil Kaeho kusem masem ze svého oblíbeného zvířete (velryby, kterou pojmenoval *Tutunui*) a nabídl mu kánoi, která by ho odvezla zpět do jeho země. Kae však požádal, aby se místo toho mohl vrátit domů na hřbetu Tinirauovy velryby, s čímž Tinirau velice neochotně nakonec souhlasil pod podmínkou, že jakmile se velryba přiblíží pobřeží, Kae z ní okamžitě musí sesednout a nechat velrybu vrátit se zpět.

Kae však jeho pokynů nedbal a namířil si to přímo k pobřeží, vytáhl posvátnou velrybu až na samý břeh a tam ji usmrtil. Velryba pak byla rozřezána a její maso upečeno v Kaeho domovské vesnici. Příběh praví, že vůně masa byla tak silná, že ji větry přinesly až na ostrov Tiniraua. Ten, zdrcen zjištěním, jaký osud potkal jeho oblíbené zvíře, pověřil svou manželku, aby shromáždila skupinu žen, které se za Kaem vydají, najdou jej a přivedou Tinirauovi, aby ho za tento zločin potrestal. Ženy zprvu nevěděly, jak Kae vypadá, dostaly však jednoduchou radu, jak jeho identitu snadno rozkrýt – donutit všechny muže, aby se usmáli. Charakteristickým rysem Kaeho vzhledu byl totiž jeden z předních zubů,

který přerůstal svoji velikostí všechny ostatní, a právě tento zub měl posloužit jako prostředek k jeho odhalení.

Po svém příchodu do vesnice začaly ženy vyprávět příběhy a tančit jeden z typů haky, prostřednictvím čehož se jim nakonec podařilo Kaeho odhalit, načež jej unesly z jeho domu a na kánoi přepravily na *Posvátný ostrov*, kde ho Tinirau zavraždil a pomstil tím tak zabití své velryby (Te Ahukaramū Charles Royal, *Tangaroa – the sea - Tinirau and Kae*, teara.govt.nz). Ženské zatančení haky tak sehrálo v Kaeho odhalení zásadní roli a i z tohoto příběhu lze vyčíst důležitost, kterou ženy v předvádění haky zaujímaly. Existují sice povětšinou mylné předpoklady, že tančení haky vždy bylo a stále je výhradně mužskou záležitostí (tyto názory pravděpodobně mohou vyvěrat z faktu, že lidé si jako první většinou spojí haku s válčením, které bylo téměř zcela doménou mužů), dnes však už ale víme, že také ženy zaujímají při předvádění haky své důležité místo.

4.3 Klasifikace maorských tanců - kritika terminologie

Nejobsáhlejší popis maorské haky předváděné v 18. století podal ve své práci z roku 1955 William Monkhouse, kterého Youngerman ve svém textu cituje. Jak na jednu stranu píše Youngerman, je sice velice obtížně zjištělné, zda přesně tento typ tance je společný úplně všem maorským kmenům, lze z něj však nepochybně vyvodit jisté elementární společné charakteristiky, zejména co se týká určitých základních tělesných projevů a způsobu předvádění (Youngerman, 1974). Mužští válečníci velice často tančili nazí, nicméně jejich těla zdobila řada rozsáhlých komplikovaných tetování, hlavně v oblasti stehů, hýždí a obličeje, která pomáhala dovytvářet mimořádný vzhled tanečníka a přidávala na efektu i samotnému tanci.

Monkhouse se dále věnuje formaci tanečníků – ti podle něj tančili v řadách, seřazeni za hlavním tanečníkem, jenž plnil funkci lídra, ohýbali prsty a „zpívali“ určitý druh písně, podobající se skandování. Při tanci kladli velký důraz na rytmus, který koordinovali pomocí silného dupání, nedílnou součástí byly také divoké pohledy a celý tanec byl pak ukončen hlasitým výkřikem. Jediný důležitý znak haky, o kterém se Monkhouse nezmiňuje, je vyplazování jazyka (Youngerman, 1974; Monkhouse, 1955).

Jednotlivým tělesným projevům charakterizujícím haku se však budu věnovat až v další části této kapitoly. Na tomto místě bych se rád alespoň stručně zaměřil na to, jakým způsobem haku charakterizuje ve svém textu Suzanne Youngerman, respektive jakých pochybení se své argumentaci dopouští. Zde jsem pracoval s textem Mervyna McLeana a Jennifer Shennan, kteří na tyto nejasnosti reagují svým kritickým pohledem. Některé její nejdůležitější body níže stručně rozeberu.

Youngerman definuje výraz haka jakožto obecný termín, v maorštině využívaný jako označení jak pro samotný tanec, tak pro formu „písně“⁶, která daný tanec doprovází. Zdůrazňuje to, že „píseň“ jako takovou lze „zazpívat“ i bez jejího doplnění tancem, opačně to však nefunguje, neboť hlavní funkcí tanečních pohybů je vyjadřování jednotlivých významů slov dané „písně“. (Youngerman, 1974). Youngerman však zároveň termín *haka* používá jako synonymum pro podstatná jména tančení a zpívání, a zde se podle McLeana a Shennan dopouští první zásadní chyby. V maorštině neexistuje žádné slovo, kterým by se zpívání a tančení současně označovalo (Shennan & McLean, 1979).

Další problém vidí McLean a Shennan v tom, že ačkoliv Youngerman na začátku svého textu oprávněně kritizuje ostatní autory (například Elsdona Besta) za neprůhlednost jimi získaných informací, sama téměř

nekriticky přijímá klasifikaci Alana Armstronga⁷ (který mimochodem v některých pasážích své práce vycházel právě z Besta, a stejně jako on nebyl vždy schopen zcela přesně specifikovat zdroje svých informací), a právě z tohoto nekritického přijímání Armstrongových závěrů pak vychází některé její další terminologické omyly (Shennan & McLean, 1979).

Pokud se jedná o různé typy haky, Youngerman se ve svém textu mimo jiné věnuje zejména dvojici dnes zřejmě nejčastěji předváděných hak, a sice hakám *taparahi* a *peruperu*. Obecné označení *haka* je v současnosti podle Youngerman nejčastěji uváděno ve spojitosti právě s hakou *taparahi*, což je tradiční ceremoniální tanec charakteristický tím, že byl prováděn beze zbraní u příležitosti celé řady významných společenských událostí. Haka *peruperu* (z maorského slova *peru*, což lze přeložit jako *vztek* či *zlost*) naproti tomu označuje válečný tanec, jež se vyznačuje používáním zbraní a jehož součástí jsou plamenné tělesné projevy, jako je dupání, bouchání se do stehů a do hrudi, divoké pohledy a hlasité výkřiky⁸. Tento tanec předváděly kmeny maorských bojovníků pokaždé, než vstoupily do boje, a to hlavně ze dvou důvodů: jednak měl sloužit jako prostředek k zastrašení protivníka, a pak také poskytoval válečnickům příležitost upevnit svoji skupinovou morálku a dostat se před bitvou do stavu válečné tenze. Tanec měl také svůj spirituální charakter, některé kmeny věřily, že si prostřednictvím jeho provedení zajistí přízeň boha války, který jim pak na oplátku pomůže na bojišti zvítězit.

Youngerman (a také Armstrong, od něhož tuto klasifikaci přejímá) se však podle McLeana a Shennan mylí, když haky *taparahi* a *peruperu* považuje za identické, lišící se pouze přítomností či absencí zbraní (Shennan & McLean, 1979). Youngerman na jednu stranu apeluje, že je

nutné vždy mít na paměti, v jakém kontextu či na jakém území se tanec objevuje (což někteří jí předcházející autoři nebrali příliš v potaz¹⁶), protože právě z tohoto kontextu pak mohou vyplývat důležité rozdíly ovlivňující způsob předvádění daného tance – rozdíly, které ačkoliv jsou očividné, často zůstávaly opomenuty a haka tak získala obecně užívanou univerzální nálepku „válečného tance“ (Shennan & McLean, 1979, s. 495). Zcela zcestné je například ztotožňovat formu válečného rituálu s ceremoniálním tancem předváděným u příležitosti společenského shromáždění, jen na základě toho, že se v obou případech jedná o *haku*.

Youngerman sama však na několika místech, byť možná nevědomě, tyto rozdíly opomíjí také. Ve své obecné definici haky píše: „*Termín haka dnes obvykle odkazuje pouze na haku taparahi, jakožto všechny ostatní formy již téměř vymizely*“ (Youngerman, 1974, s. 77). McLean se Shennan však toto tvrzení považují za mylné a argumentují, že tyto „ostatní formy“ stále existují, pouze nebyly označeny samostatnými termíny, nebo byly zahrnuty pod některý z obecnějších termínů, jejichž existenci si Youngerman (a před ní už i Armstrong a Best) patrně neuvědomovali. Podle McLeana a Shennan existuje nejméně třicet výrazů, které označují různé druhy haky, a k těm se ještě navíc váže velké množství doplňujících termínů, které souvisí s jejich předváděním. Tato označení se pak často vztahují například právě k určitým územním celkům či sociálním skupinám, v rámci kterých je tanec praktikován (Shennan & McLean, 1979).

Dalším známým maorským tancem je vedle haky *taparahi* a *peruperu* například také haka *ngeri* (Haka Tours, *The Haka: What It Means & Why It Is Performed*, hakatours.com). Tato haka je stejně jako *taparahi* význačná absencí zbraní, a má spíše ceremoniální než bojový charakter. Na rozdíl od *taparahi*, kde je struktura jednotlivých tanečních pohybů, gest i

pokřiku předem daná a participanti následují lídra, který tanec vede, je kompozice *ngeri* volnější, dávající každému účastníkovi tance příležitost určitého individuálního vyjádření prostřednictvím pohybu. Na tomto tanci se podíleli téměř rovnoměrně muži i ženy a sloužil zpravidla k upevnění vazeb v rámci určité skupiny. Augustus Earle při své návštěvě Nového Zélandu v roce 1827 popsal haku *tangi*, která byla tančena jako výraz respektu a úcty zemřelému náčelníkovi během jeho pohřbu (Youngerman, 1974; Earle, 1966).

4.4. Terminologie tělesných projevů, etnocentrismus pozorovatelů

Jak už bylo řečeno, základní složkou haky jsou tělesné projevy vyjadřující význam slov, které účastníci haky při tanci skandují (nejedná se o píseň jako takovou, ale spíše o synchronizovaný skupinový pokřik). Jednu z prvních obsáhlejších klasifikací termínů označujících jednotlivé tělesné projevy přinesl v roce 1964 Alan Armstrong. Třeštění očí se označuje termínem *pukana*⁹, jedná se o klíčový aspekt maorského tance, který se objevoval již v rané literatuře jako součást „*Tance vzdoru*“ (jak jej nazval James Cook), který maorští válečníci tančili na pobřeží jako formu výzvy před neznámými, kteří vstupovali na jejich území, aby zjistili, zda jsou jejich záměry přátelské či nikoliv – jednalo se o jistý vzorec chování. Nutno však podotknout, že cizinci zpravidla neměli tušení, jak na tuto „formu přijetí“ správně zareagovat, z čehož často rezultovaly krvavé konflikty (Youngerman, 1974). Výraz *whakapi* se používá pro mimické grimasy, *pukari* pro označení divokých pohledů a *whatero* odkazuje k vyplazování jazyka. Symbolika jazyka je velice důležitá, neboť ústa jsou v maorské mytologii považována za místo, kde je ukryto nejsilnější tabu (Youngerman, 1974). Fundamentální součástí tance je také chvění prstů a stehů, souhrnně označované termínem *wiri*. (Youngerman, 1974;

Armstrong, 1964). Tento prvek odkazuje k maorské legendě o samotném stvoření haky, podle které měl syn boha Slunce tančit na počest své matky, což vyvolávalo chvění teplého letního vzduchu, které je těmito pohyby v hace symbolicky vyjadřováno (*The Haka*, allblacks.com).

Intepretace haky západními pozorovateli vždy byly zatíženy značnou měrou subjektivity a mohli bychom říci, že také prvky etnocentrismu. Youngerman zmiňuje efekt rozsáhlých maorských tetování zdobících celá těla bojovníků (a dotvářejících tak vizuální stránku celého tance), která přispívala k tomu, že taneční projev mnohdy působil na oči západních misionářů odstrašujícím, téměř až děsivým dojmem. Jak však Youngerman zdůrazňuje, je nutné si uvědomit, že Maorové byli zvyklí sami sebe takto vidět, a toto tetování bylo běžnou součástí jejich společenského života. *„Ve skutečnosti bylo tetování pozitioním atributem; množství tetování indikovalo sociální status, důležité kritérium ve vysoce stratifikované maorské společnosti. Kromě toho, ženy věřily, že tetování na tváři zabraňuje ve stáří tvorbě vrásek“* (Youngerman, 1974, s. 89).

Stejně tak je třeba si pamatovat, že ačkoliv na první západní pozorovatele mohlo předvádění haky působit zneklidňujícím až strašidelným dojmem, automaticky to neznamenaá, že je takto prožívali i samotní Maorové. Vždy je třeba brát ohled na daný kulturní kontext, ve kterém k předvádění tance dochází. Určité tance (především ty válečné) byly založeny na vysoké míře stylizace jednotlivých pohybů, kdy obě skupiny tančících bojovníků přesně věděly, co od té soupeřící čekat - jejich pohyby byly téměř totožné, jednalo se o určitou formu sdíleného vzorce chování, kdy na sebe skupiny prostřednictvím pohybů vzájemně reagovaly (Youngerman, 1974).

Youngerman spatřuje největší potíž v tom, že nikdo z prvních pozorovatelů, od nichž pochází první interpretace, se příliš nenamáhal s tím, aby se ptal Maorů, co přesně pro ně předvádění haky znamená, stejně tak jako nepátrali po tom, jakými emocemi byli Maorové při tanci ovlivňováni – její kritika tedy směřuje především k přílišnému užívání západní perspektivy a opomíjení interpretací, které by zahrnovaly prožívání samotných příslušníků maorské kultury. Youngerman upozorňuje také na to, že západní znalosti o maorských tancích v žádném případě nejsou kompletní a existují zde sféry, o nichž toho stále příliš mnoho nevíme (Youngerman, 1974).

Počátkem 20. století došlo k významné transformaci funkce haky v životě maorských obyvatel Nového Zélandu. Nastupující generace Maorů si byla vědoma toho, že pod vlivem západní kulturní dominance, která započala obdobím kolonizace v 18. století, začíná docházet k pozvolnému zánikání jejich kulturní tradice, a snažili se o oživení důležitých kulturních prvků a jejich zachování pro příští generace. Za tímto účelem vzniklo kulturní hnutí *Maoritanga*, o němž jsem v této práci již hovořil, a právě maorské tance byly jedním z jeho klíčových projevů. Armstrong cituje jednoho ze zastánců tohoto hnutí, který měl poznamenat: „*Pro velký počet Maorů nejrealnějšími a nejbezprostřednějšími prostředky konkrétního vyjádření jejich kultury jsou kromě jejich barvy kůže a rasové identity právě jejich písně, hry a tance*“ (Youngerman, 1974, s. 75; Armstrong, 1964).

Toto kulturní hnutí výrazně přispělo k znovuzískání práv Maorů v rámci majoritní společnosti, jejíž příslušníky byli převážně potomci evropského obyvatelstva (viz 2. kapitola), maorská kultura opět získala své právoplatné postavení a především haka se stala nedílnou součástí národní identity moderního Nového Zélandu (Schultz, 2011). Haka je také

úzce spojena se sportem, především s rugby, které obrovskou měrou přispělo k jejímu zpopularizování po celém světě a bez nadsázky lze říci, že z ní učinilo novozélandskou národní značku – vztahu haky a rugby se budu podrobněji věnovat v následující kapitole.

5. Úloha sportu ve formování národní identity, Ka Mate

5.1 Sport jako prostředek formování národní identity

Vedle důrazu na udržování kulturních tradic sehrál při formování národní identity moderního Nového Zélandu zásadní roli také sport. V 70. letech 18. století, kdy se novozélandská společnost vzpamatovávala z krutého období „maorských válek“, během kterých se kolonizujícím Britům po dlouhém boji podařilo vyvraždit a rozdělit většinu maorských kmenů, představovaly právě sportovní aktivity určitý prostředek ke znovuzískání a utužení skupinové jednoty. Populární byly v té době hlavně týmové sporty jako kriket a především rugby, které nejenže sloužily jako symboly skupinové soudržnosti, ale byly často hrány přímo za účelem zlepšování vzájemných vztahů napříč celou společenskou hierarchií a navozování atmosféry bratrství, která v těchto pro Nový Zéland tak těžkých dobách ve společnosti citelně scházela (Crawford, 1988).

Sport v této době poskytoval pro všechny, bez ohledu na rozdíly v jejich původu či společenském postavení, určitou formu sdíleného kulturního vyžití, a participace na těchto aktivitách zároveň posilovala vlastní uvědomění si regionální identity a příslušnosti ke své rodné skupině. Právě týmový duch a skupinová solidarita byly, jak to nazývá Crawford, zcela zásadními faktory nutnými pro „přežití“, a to jak přeneseně, tak doslovně. *„Existovalo všeobecné přesvědčení, že pokud se lidé dokáží spojit a opřít se jeden o druhého, mají šanci přežít a uspět.“* (Crawford, 1988, s. 60). V tomto lze rugby v přeneseném významu přirovnat ke skutečným bitvám na život a na smrt, kdy maximální vzájemná důvěra, statečnost, oddanost ke členům své skupiny a ochota být se jeden za druhého zpravidla rozhodovala o holém přežití.

Rugbyová utkání se pak stávala formou pravidelného rituálu, který nejenže sloužil samotnému sportovnímu vyžití, ale byl také prostředkem sociální integrace a posilování vzájemných vztahů mezi lidmi. Novozélandčané sami sebe vždy považovali za sportu velmi oddané, způsobem utváření národní identity potom byla především utkání proti mužstvům z Anglie či Austrálie, která vzhledem ke koloniální historii byla pro Novozélandčany vždy něčím větším, než pouhým sportovním kláním (Crawford, 1988). Celosvětově pak Nový Zéland (a s ním také tanec *haka*) proslavila především rugbyová reprezentace zvaná *All Blacks*, o níž budu ještě později mluvit. V následující pasáži se blíže podívám na okolnosti vzniku haky *Ka Mate*, od něhož se celá tato problematika odvíjí.

5.2 Ka Mate – náčelník Te Rauparaha, vznik jeho haky

Novozélandská rugbyová reprezentace je s hakou spojena neoddělitelným poutem již déle než celé století. Její předvádění týmem *All Blacks* má lví podíl na tom, že dnes je haka známá takřka po celém světě. Globálně zřejmě nejznámější haka, *Ka Mate*, byla novozélandským mužstvem poprvé předvedena v rámci jejich vůbec prvního zaoceánského turné již v roce 1888. Původně se jedná o starodávný text, jež složil legendární maorský náčelník *Te Rauparaha* z kmene *Ngati-Toa* (*příloha č. 1 – Te Rauparaha Portrait*). *Te Rauparaha* bývá označován jako nesmírně schopný válečník a uznávaný kmenový vůdce – ačkoliv zprvu nepatřil do prominentní skupiny nejvýše sociálně postavených, velmi tvrdě bojoval za práva a zájmy svého kmene, což mu v kombinaci s jeho bojovým talentem brzy zajistilo náčelnictví a loajalitu všech členů kmene (Steven Oliver, '*Te Rauparaha*', teara.govt.nz).

Te Rauparaha se jako náčelník musel v jednom kuse potýkat s neustálými násilnými konflikty (nejčastěji o území), které v oblasti Severního ostrova nepřetržitě zuřily mezi maorskými kmeny již od konce 18. století (Steven Oliver, *'Te Rauparaha'*, teara.govt.nz). Kmen *Ngati-Toa* (který měl podporu několika přidružených kmenů, například *Ngati Raukawa*¹⁰) pak nejkrutější boje vedl se sousedícími kmeny *Waikato*. Během těchto válek přišel Te Rauparaha o svého otce, náčelníka *Weraweru*¹¹. Tato událost Te Rauparahu naplnila zuřivou touhou po pomstě a do velké míry zapříčinila to, že se z něj později stal zřejmě nejobávanější a nejrespektovanější kmenový vůdce v maorských dějinách, jenž v roce 1828 zajistil původně nepřiliš rozsáhlému kmeni *Ngati-Toa* vládu nad celým pobřežím rozkládajícím se od oblasti *Wanganui* až po *Wellington*.

Původ haky *Ka Mate* je však třeba hledat již přibližně o osm let dříve, kolem roku 1820¹². Toho času kmen *Ngati-Toa* stále bojoval s nepřátelskými kmeny *Waikato* a *Ngati Maniapoto*, jejichž příslušníci podle legendy jednoho dne Te Rauparahu dlouze pronásledovali. Náčelník, neschopen se bránit jakkoliv jinak než zběsilým úprkem, v čirém zoufalství a strachu o holý život, hledal pomoc u náčelníka *Te*

Wharerangi ze spřáteleného kmene *Tuwharetoa*. Ten nakonec, ač zprvu velice neochotně, neboť se do už tak velice vypjaté situace mezi kmeny nechtěl míchat, ukryl Te Rauparahu do hluboké jámy, která obvykle sloužila jako zásobárna potravin, a nařídil své manželce *Te Rangikoa*, aby se posadila na místo, kudy se do jámy scházelo. To mělo Te Rauparahu před nepřáteli ochránit, protože podle maorské tradice by se žádný muž nikdy neměl dostat do pozice, kdy by se nacházel pod pohlavními orgány ženy (které podle některých orálních tradic měly ochrannou funkci), bylo tedy zřejmé, že pod místem, kde náčelníkova manželka seděla, by nepřátele nenapadlo Te Rauparahu hledat. On sám však v momentě, kdy mu bezprostředně hrozila smrt, byl pochopitelně ochoten využít i této, pro muže za normálních okolností nepřijatelné formy ochrany.

Když se nepřátelé, vedeni jedním z kněží, jehož zaklínadla měla odhalit Te Rauparahův úkryt, přiblížili a ve snaze jej nalézt začali kroužit kolem jámy, nervózní náčelník ve strachu, spíše sám pro sebe, zamumlal dvě slova: *Ka Mate, Ka Mate* (v překladu *Zemřu, Zemřu*¹³). Když působení zaklínadla sláblo a náčelník nepřátelského kmene dospěl k názoru, že Te Rauparaha zřejmě uprchl, ten uvnitř jámy pronesl následující slova: *Ka Ora, Ka Ora* (přeloženo jako *Budu žít, Budu žít*¹⁴). Tyto dvě fráze pak ještě několikrát zopakoval podle toho, jak se síla zaklínadla měnila (stále mu mohlo hrozit nebezpečí), avšak díky ženě, která zakrývala vstup do jámy a jejíž spirituální moc zařikávala negovala, nakonec objeven nebyl.

Náčelník tedy po odjezdu nepřátel mohl konečně vyšplhat z jámy, přičemž pronesl tato slova: „*Tenei te tangata puhuru huru nana nei i tiki mai whaka whiti te ra*“, což se překládá jako „*Toto je ten vlasatý muž, který pozvednul Slunce, a způsobil, že znovu svítí*“ (Paul Waite, *Haka*, haka.co.nz¹⁵). Existuje poměrně velký počet různých interpretací této pasáže, nelze tak

zcela přesně říci, na koho se jejím prostřednictvím odkazuje. Je však velice pravděpodobné, že jde o odkaz k náčelníku *Te Wharerangi*, bez jehož pomoci by Te Rauparaha neměl šanci přežít. Předposlední část Te Rauparahovy haky je věnována jeho výstupu z jámy na denní světlo, ztělesňující vidinu bezpečí a záchrany, který doprovodil slovy „*A...upane, Ka upa...ne - Jeden krok vzhůru, Další krok vzhůru*“ (P. White, *Haka*, haka.co.nz). Na to navazuje závěrečný úsek, v němž Te Rauparaha, šťastný, že o vlasek uniknul jisté smrti, zvolal: „*Whiti te ra! Hi! – Slunce svítí!*“ (*The Haka*, allblacks.com¹⁶). Tento výkřik měl podle orálních tradic vyjadřovat Te Rauparahovu úctu ke spirituální moci manželky *Te Wharerangi*, která mu zajistila potřebnou ochranu. Celý tento text byl vytvořen jako symbolická oslava vítězství života nad smrtí, což je v zásadě podstatou celé haky *Ka Mate*. V následující podkapitole přiblížím počátky transformace *Ka Mate* do podoby dnes již nesmírně populárního sportovního rituálu.

5.3 Počátky Ka Mate v rugby – New Zealand Native Team

Jak jsem již výše zmínil, haka upoutala pozornost především prostřednictvím novozélandského rugbyového týmu, reprezentace *All Blacks*, která *Ka Mate* pojala za svůj předzápasový rituál. Počátky haky jako sportovního rituálu však sahají již do dob, kdy reprezentace Nového Zélandu nenesla dnes známý název *All Blacks*, nýbrž *New Zealand Native Team*, která haku před zápasem vůbec poprvé zatančila na turné ve městě Tilbury ve Velké Británii na přelomu let 1888/1889 (viz výše), na kterém také poprvé oblékla černé dresy, které se později staly ikonickým symbolem novozélandské rugbyové tradice. Zcela přesně nelze říci, zda haka, kterou hráči tančili před prvním utkáním, byla právě *Ka Mate*, lze to však poměrně bezpečně předpokládat. Vůbec první fotografie

novozélandského týmu (*příloha č. 2 – New Zealand Native Team*) pochází z deníku *Illustrated London News*, který ve stručnosti popsal jejich předzápasovou haku jako „Jejich válečný pokřik před začátkem hry“ (P. Waite, *Haka*, haka.co.nz).

Paul Waite vyvrací poměrně rozšířený předpoklad, že původní novozélandský tým byl složen pouze z maorských hráčů – upozorňuje na skutečnost, že jeden z hlavních organizátorů turné, Joe Warbrick, který u mužstva plnil funkci hrajícího kouče, doplnil před odjezdem tým o pět hráčů *Pakeha*, tedy potomků původního evropského obyvatelstva (P. Waite, *Haka*, haka.co.nz). Mužstvo již od úvodních zápasů ukazovalo soupeřům svoji sílu, kdy si připisovalo jednu výhru za druhou. Poprvé se také na jeho dresech objevil další z klíčových symbolů, později transformovaný na celonárodní úroveň – stříbrná kapradina.

Pojmenování *All Blacks* se ve spojitosti s novozélandským mužstvem poprvé objevilo v rámci dalšího britského turné v roce 1905, kdy anglický deník *Daily Mail* označil dominující Novozélandčany, kteří v té době již tradičně hráli v jednotných černých dresech s bílou kapradinou na levé straně hrudi, jako *All Black Team* („originální“ *All Blacks*), a toto pojmenování týmu již zůstalo. Novozélandčané v té době již objížděli turnaje po celé zeměkouli a postupem času se předvádění *Ka Mate* před

utkáními stalo pro veřejnost fenoménem, který k rugby přitahoval stále více diváků. Rugby bylo na Novém Zélandu už v období kolonizace bráno jako jeden z národních sportů, který obyvatele spojoval a poskytoval jim kulturní vyžití; po prvních výrazných úspěších reprezentace v zahraničí se však jeho popularita ještě zvýšila a sledování rugbyových zápasů se stalo celonárodně významnou společenskou událostí a rugby jako takové téměř náboženstvím, které dodnes dokáže sjednotit celou zemi (L. Hehir, *Opinion: Rugby - the sport that unites our nation*, stuff.co.nz).

All Blacks byli po většinu celého 20. století prakticky neporazitelní, což lidé na Novém Zélandu kvitovali s velkým nadšením a novozélandské rugby si tak získávalo stále větší reputaci, proto když Mezinárodní rugbyová federace začala uvažovat o uskutečnění prvního oficiálního mistrovství světa, volba pořadatele byla poměrně jednoduchá. Mistrovství se nakonec uskutečnilo v roce 1987, a skončilo dalším vítězstvím *All Blacks*, kteří ve finále hraném v Aucklandu přehráli Francii, čímž stvrdili, že novozélandské rugby je právem považované za nejlepší na světě¹⁷.

5.4 Představení Ka Mate na N. Zélandu – zvýšení intenzity haky

Právě rokem 1987 započala tradice, podle které *All Blacks* začali tančit haku také před utkáními ve své vlastní zemi – do té doby bylo předvádění *Ka Mate* výlučně záležitostí zápasové přípravy mimo Nový Zéland. Zakladateli této tradice jsou dva známí novozélandští hráči, Hika Reid a především *Wayne Shelford*, který v 80. letech 20. století zastával roli kapitána a zároveň vůdce předzápasové haky. Pod vedením Shelforda začali *All Blacks* tančit haku s precizností a tolik potřebnou intenzitou, kterou Shelford podle svých slov u týmu v předcházejících letech

postrádal (C. Carpenter, *The evolution of the All Blacks haka*, nzherald.co.nz).

Stěžejní byl pro něj hlavně rytmus, kdy kladl velký důraz na to, aby partikulární pohyby přesně odpovídaly daným slovům. Další problém viděl Shelford v tom, že *Ka Mate* té doby nevyhlížela příliš agresivně, snažil se tedy haku vést a inovovat tak, aby se stala opět zastrašující¹⁸. Právě kvůli těmto změnám, kterými tehdejší haku vylepšil a položil základy té, kterou vidáme v současnosti, bývá Shelford řazen mezi vůbec nejuznávanější lídry *Ka Mate* v dějinách novozélandského rugby (Rugby Heaven, *Who are the greatest leaders of the All Blacks haka as a new leader emerges?*, stuff.co.nz)¹⁹. Právě na funkci lídra a specifický význam jednotlivých částí haky detailněji přiblížím v další podkapitole.

5.5 Ka Mate – úloha lídra, text a symbolický význam těl. projevů

Příležitost vést haku byla pro každého hráče velkou poctou, zároveň ale i nesmírným závazkem. Úloha lídra (označovaného jako *kaitātaki*) je pro celkový efekt předvedené haky zcela zásadní– nejenže haku zahajuje a řídí, ale také tím, jak se vůdce sám projevuje, dává podnět zbytku týmu, který se již nachází ve fázi naprostého soustředění a nervové tenze. Od lídra se očekává, že při vedení předzápasového rituálu podá za všech okolností dokonalý výkon, leží na něm největší díl zodpovědnosti za to, jaký dojem haka ve finále vyvolá. Patří mu také kompletní úvodní pasáž, kdy spoluhráčům předává několik základních „instrukcí“ před zahájením samotného tance:

Ringa pakia!

Tleskněte rukama o stehna!

Uma tiraha!

Vypněte hrud'!

Turi whatia!

Pokrčte kolena!

Hope whai ake!

Nechte následovat boky!

Waewae takahia kia kino!

Dupněte nohama tak silně, jak jen dokážete!

Samotná haka *Ka Mate* v podání *All Blacks* má v současnosti následující textovou podobu (P. Waite, *Haka*, haka.co.nz):

Ka mate! Ka mate! Ka ora! Ka ora!

Zemřu! Zemřu! Žiji! Žiji!

Ka mate! Ka mate! Ka ora! Ka ora!

Zemřu! Zemřu! Žiji! Žiji!

Tenei te tangata puhuru huru

Toto je ten vlasatý muž

Nana nei i tiki mai

Jenž pozvednul Slunce

Whakawhiti te ra

A zajistil znovu jeho svit

A upa ... ne! ka upa ... ne!

*Jeden krok vzhůru! Další
krok vzhůru!*

A upane kaupane whiti te ra!

*Krok vzhůru, další krok...
Slunce svítí!*

*Hi !!!*²⁰

Úvodní pasáž pod taktovkou vůdce odkazuje k základním tělesným úkonům, které mají symbolicky připravit hráče před bojem, a to jak po fyzické, tak duševní stránce. Základem je postoj s pokrčenými koleny a rukama zkříženými před obličejem (označovaný výrazem *tu*), z této pozice se při tanci vychází (J. Goyette & P. Cox, *New Zealand rugby team's haka dance isn't just about intimidation*, pri.org) Silné dupání pak vyjadřuje úctu k zemi, na které hráči stojí, hráči z ní takto symbolicky čerpají sílu a pozitivní energii před nadcházejícím utkáním – tento úkon má své kulturní kořeny zasazené již v dávných dobách, o nichž jsem se v této práci zmiňoval – původní novozélandské obyvatelstvo mělo od počátků

osídlení velice kladný vztah k přírodě a navíc se muselo dlouhá léta bránit útokům kolonizátorů, čímž toto pouto k jejich zemi ještě zesílilo. Energie, kterou hráči takto symbolicky čerpají ze země je považována za dar od předků, kteří se o tato území dlouhá staletí starali, a jejich spirituální síla má pomoci hráčům připravit se na tvrdý boj, který na ně čeká na rugbyovém hřišti.

5.6 Ka Mate – prostředek vyjádření týmové jednoty

Předzápasovou haku *All Blacks* jde do jisté míry v přeneseném slova smyslu přirovnat k hace, která sloužila již před mnoha staletími maorským bojovníkům, kteří se jejím tančením transformovali do stavu válečné zuřivosti před odchodem do boje na život a na smrt (viz čtvrtá kapitola). Dá se říci, že v prostředí rugbyového utkání to funguje obdobně - předvedení *Ka Mate* má jednak posílit sounáležitost a morálku mužstva, které se chystá bojovat za dosažení společného cíle (stejně jako ve skutečné válce je k úspěchu potřeba, aby hráči bezmezně věřili jeden druhému), a pak také samozřejmě nelze opomenout dopad, který má tento tanec na hráče soupeřova týmu. Jedná se o rituální výzvu na souboj, „hozenou rukavici“ soupeři, kterému se tak dává vědět, že pokud chce nad *All Blacks* zvítězit, bude si muset sáhnout na dno svých sil a pravděpodobně se nevyhne ani četným zraněním.

Z psychologického hlediska lze do určité míry předvádění haky považovat za jeden z hlavních důvodů, které v uplynulém století vedly k suverénní nadvládě Nového Zélandu nad rugbyovým světem. Stávalo se pravidlem, že tým soupeře po zhlédnutí předzápasového rituálu očividně znervózněl, což muselo mužstvu *All Blacks* poskytnout výraznou psychickou výhodu, která se pak logicky projevila na hřišti. Když k tomu navíc přičteme fenomenální herní dovednosti, kterými se

Novozélandčané vyznačovali, s trochou nadsázky lze říct, že *All Blacks* se v řadě případů ujali vedení dříve, než utkání vůbec oficiálně začalo.

Celé pojetí rugby se na Novém Zélandu zakládá na několika základních principech – odvaze, odhodlání, obětavosti, obrovské herní dovednosti a oddanosti ke své zemi, pro kterou jsou hráči ochotni na hřišti třeba položit život („buď zvítězíme, nebo při našem snažení zemřeme“- symbolický odkaz na slova *Ka mate, Ka ora*). Tento způsob myšlení má kořeny již v několikrát zmíněných časech kolonizace, kdy se Maorové museli bránit atakům států, které byly rozlohou několikanásobně větší, a při obraně se mohli spoléhat pouze na svou houževnatost a odhodlání, mající vždy na paměti hodnotu svého kulturního dědictví a úctu ke své domovině. I toto lze v přeneseném významu pozorovat na přístupu, se kterým *All Blacks* vstupují do každého utkání, zejména proti mužstvům z Velké Británie či Austrálie – selhání v souboji s těmito státy si i vzhledem k událostem v minulosti nikdo nepřipouští – tento způsob myšlení podpořený nezlomnou vírou ve vlastní schopnosti je další příčinou, proč Nový Zéland tomuto sportovnímu odvětví, které se v zemi těší téměř nábožné úctě a samotnou sféru sportu dalece přesahuje, už řadu let neohroženě vládne²¹.

5.7 Ka Mate – důraz na správné tempo haky

Partikulárním tělesným projevům, které jsou základními součástmi haky jsem se již věnoval v předcházející kapitole, přesto je však, v souvislosti s *Ka Mate*, považuji za důležité zmínit ještě jednu, a navíc k nim ještě přidat popis několika dalších specifických prvků, které se s celou performancí této haky pojí. Kromě označení *pukana* (ukazování očního bělma), *whakapi* (obličejové grimasy), *pukari* (upřené, plamenné pohledy), *wiri* (chvění stehů a prstů, odkazující na legendu o bohu Slunce) a *whatero* (vyplazování jazyka), které popsal Armstrong

(Armstrong, 1964), uvádí Paraone Gloyne (expert v oblasti maorských tanců, který se na jejím předvádění i skládání v minulosti sám aktivně podílel) ještě několik dalších označení, které považují za relevantní alespoň krátce zmínit. Základem je již zmiňované dupání nohou, *waewae takahia*, které udává rytmus celého tance a podle Gloyneho je právě ten stěžejním klíčem k dobrému provedení haky: „pokud pozorujete dobrou haku, všichni účinkující dupou současně, takahia se dá označit za něco jako tlukot srdce haky. Její udržení je nesmírně důležité pro zachování správného tempa“ (J. Goyette & P. Cox, *New Zealand rugby team's haka dance isn't just about intimidation*, pri.org).

Samostatnou kapitolou je pak intenzita daných pohybů a gest, která se do rugbyové haky právoplatně znovu vrátila pod vedením kapitána Shelforda, o kterém jsem už mluvil. Gloyne onu intenzitu popisuje termínem *wana* – je to vyjádření síly a hrdosti, kterou hráči pocíťují, mají-li možnost předvést haku, základní prvek svého kulturního dědictví, před zraky tisíců diváků. Dopad *Ka Mate* na diváckou základnu byl obrovský, její popularita mezi fanoušky se postupem času dostala téměř na úroveň sportu samotného, a přivedla k němu řadu nových příznivců, kterým do té doby rugby třeba zas tak moc neříkalo.

Obecenstvo dodnes zůstává hakou fascinováno, po jejím předvedení na stadionu obvykle vypukne bouřlivá atmosféra. Gloyne tento jev, kdy diváci v úžasu sledují ceremoniální tanec mužů v černých dresech, popisuje jako *ihi* – pocit, kdy divákům při jeho sledování naskakuje husí kůže. „Jsme přesvědčeni o tom, že pokud haku předvedete dobře a důkladně [s vysokou mírou *wany* (vášně a intenzity) – pozn.], vznikne při tom určitá vazba, které vás spojí s obecnstvem. Lidé, kteří vás pozorují, pak pocíťují to, co nazýváme jako *ihi*“ (J. Goyette & P. Cox, *New Zealand rugby team's haka dance isn't just about intimidation*, pri.org).

All Blacks svým rituálem zcela přesně naplňují popis haky, který podal mistr maorských tanečních umění *Henare Teowai* těsně před svou smrtí. Když byl na smrtelné posteli dotázán, co je základem tohoto umění, kterým je správné předvádění haky, jeho poslední slova zněla: „*Celé tělo musí mluvit.*“ (Paul Waite, *Haka*, haka.co.nz) Pestrá škála divokých, pro některé až agresivně vyhlížejících pohybů a gestikulací tvořících *Ka Mate* se však neseťkala pouze s pozitivními reakcemi, což zřejmě můžeme připsat na vrub skutečnosti, že v minulosti docházelo k mylné intepretaci jejich významu. Mnoho soupeřů mělo například pocit, že haka není symbolickou formou výzvy (která zároveň vysílá zprávu o tom, že ačkoliv nadcházející zápas bude tvrdý a bolestivý, stále se jedná o férový boj), nýbrž to považovali ze strany Novozélandčanů za projev výsměchu a nedostatku respektu. I přes vyvolávání občasných kontroverzí však *Ka Mate* zůstala fundamentální součástí image novozélandského rugby více než celé století – změna přišla až v roce 2005, kdy před utkáním s Jižní Afrikou *All Blacks* poprvé představili světu svoji novou haku, nesoucí název *Kapa O Pango*, kterou blíže představím v následující kapitole.

6. Kapa O Pango - pokračování slavné tradice

6.1 Kapa O Pango – prostředek sebevyjádření hráčů

Předzápasový rituál *All Blacks*, který i přesto, že na konci 20. století již byl znám prakticky každému, kdo se někdy o rugby byť jen okrajově zajímal, zřejmě nikdy nevzbudil tak obrovský rozruch, jako v srpnu 2005, kdy Nový Zéland na domácím hřišti ve městě Dunedin nastupoval k utkání Turnaje Tří národů²² proti výběru Jižní Afriky. Místo tradiční *Ka Mate*, která předcházela každému zápasu již déle než sto let, totiž *All Blacks* předvedli novou haku, *Kapa O Pango*, čímž začali psát novou kapitolu své tradice. Jednalo se o přelomový okamžik, který zanechal všechny přihlížející v úžasu a stal se jedním z milníků v bohaté historii tohoto sportu.

Tvůrcem haky *Kapa O Pango* je Derek Lardelli, uznávaný odborník na maorskou kulturu, který právě v roce 2005 začal pracovat pro *All Blacks* jako poradce v kulturních záležitostech (*Derek Lardelli*, thearts.co.nz). Lardelli ve spolupráci s několika dalšími experty pracoval na jejím složení déle než rok. *Kapa O Pango* (v překladu *Mužstvo černém*) vznikla na přání samotných hráčů, kteří prostřednictvím této nové haky hledali určitý způsob sebevyjádření, kterým by dali najevo, co pro ně předvádění haky znamená a jakou ctí pro ně je možnost reprezentovat svou zemi. *Kapa O Pango* vyjadřuje individuální odkaz každého hráče, který touto ceremoniální formou vzdává hold své zemi a zároveň vyjadřuje svoji hrdost na to, že právě jemu se dostalo příležitosti být součástí mužstva *All Blacks* a nosit černý dres.

Zároveň se jedná o formu kulturního dědictví, které současní hráči odkazují svým nástupcům. Důraz se klade především na skutečnost, že kariéra v černém dresu je časově omezená, a proto je třeba si maximálně vážít každé chvíle, kdy má hráč možnost mít jej na sobě²³ (*Kapa o Pango –*

Why it was added, youtube.com). S nadsázkou lze říci, že děti se na Novém Zélandu rodí s míčem v ruce a každý malý chlapec alespoň někdy sní o tom, že si za *All Blacks* jednou zahraje, jen hrstce vyvolených se to ale skutečně povede. Symbolický význam této haky a její funkci podrobněji rozeberu v další části této práce.

6.2 Kapa O Pango – text haky, její funkce a symbolika

Velká čest reprezentovat jde pochopitelně ruku v ruce s enormním tlakem. V momentě, kdy od hráčů celá země očekává vítězství a jakýkoliv neúspěch je považován téměř za tragédii, je mentální připravenost stejně důležitá, jako fyzická síla. Právě posílení spirituální stránky osobnosti hráčů je základním účelem haky *Kapa O Pango* – nejedná se o bojový, nýbrž ceremoniální tanec (*haku taparahi*), který slouží k pozvednutí jak fyzické, tak především právě psychické síly před nadcházejícím bojem – tato síla je pak vyjádřena skrze výraz očí a gestikulaci⁶⁸. Text této haky pak zní následovně (P. Waite, Haka, haka.co.nz):

Kapa O Pango kia whakawhenua au i ahau!

All Blacks, let me become one with the land

Hi aue ii!

Ko Aotearoa e ngunguru nei!

This is our land that rumbles

Au, au, aue ha!

It's my time! It's my moment!

Ko Kapa O Pango e ngunguru nei!

This defines us as the All Blacks

Au, au, aue ha!

It's my time! It's my moment!

I ahaha!

Ka tu te ihiihi

Our dominance

Ka tu te wanawana

Our supremacy will triumph

Ki runga ki te rangi e tu iho nei, tu iho nei ihi!

And will be properly revered, placed on high

Ponga ra!

Silver fern!

Kapa O Pango, aue hi!

All Blacks!

Ponga ra!

Silver fern!

Kapa O Pango, aue hi!

All Blacks²⁴!

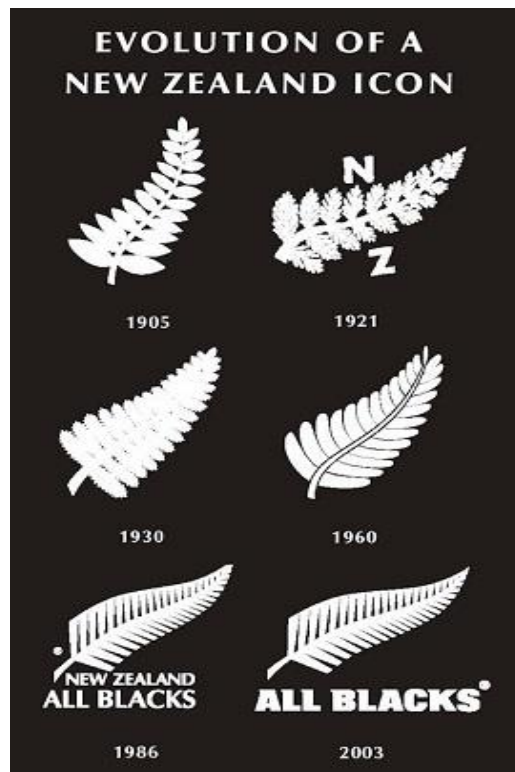
Kapitánem a vůdcem haky byl v roce 2005 Tana Umaga, pod jehož vedením byla *Kapa O Pango* poprvé předvedena. Derek Lardelli říká, že jedním z hlavních účelů této haky je reflexe multikulturní povahy moderního Nového Zélandu, na jehož území se dochází ke střetu celé řady kultur (důraz je pak kladen zejména na vliv kultur z oblasti

Polynésie). Z tohoto důvodu je volba Umagy jako prvního lídra velice zajímavá – jednalo se historicky o první případ, kdy vůdce haky neměl maorské předky (rodiče Umagy byli imigranti původem ze Samoi), ovšem skutečnost, že právě on mohl jako první vést haku, která zdůrazňovala přímý vliv ostatních kultur na život moderní novozélandské společnosti, byl určitým způsobem symbolický.

6.3 Kapa O Pango – *Silver Fern* – symbol stříbrné kapradiny

Kapa O Pango oslavuje kromě rugbyové reprezentace, černého dresu a novozélandského území také stříbrnou kapradinu, která se na Novém Zélandu řadí, ač neoficiálně, k hlavním národním symbolům. K původu stříbrné kapradiny se opět váže řada mýtických příběhů – jeden z nich hovoří o tom, že kapradina původně žila na mořském dně, když byla prostřednictvím rituálu požádána lidmi, aby se přemístila do lesa, kde by ukazovala cestu zbloudilým lovcům a pomáhala lidem najít cestu ven (*History of the Silver Fern*, fernmark.nzstory.govt.nz).

Symbolika stříbrné kapradiny prostupuje celými dějinami Nového Zélandu, dnes představuje znak národní identity a hrdosti, který je často zobrazovaný na dresech novozélandských sportovců. Symbol kapradiny se objevil již na dresech původního *Native Teamu* v 90. letech 19. století (hlavní zásluhu na zařazení tohoto symbolu měl kouč Tom Ellison, označovaný jako „kmoť“ novozélandského rugby (Tom Ellison – *Biography*, nzhistory.govt.nz). Právě tento muž se mimo jiné zásadně přičinil o to, že se symbol kapradiny (stejně jako například černý dres) stal ikonickou součástí celé tradice *All Blacks* (**příloha č. 3– Tom Ellison Photo; příloha č. 4 – Evolution of the Silver Fern** - změny ve tvaru kapradiny od jejího uvedení až po současnost).

Význam symbolu stříbrné kapradiny sahá na Novém Zélandu dokonce tak daleko, že bylo v novozélandské společnosti vážně uvažováno o jeho případném zařazení na novou státní vlajku. Vláda na jaře loňského roku vyhlásila referendum, v němž lidé hlasovali, zda si země ponechá tradiční vlajku z období koloniální nadvlády Velké Británie, nebo se novou vlajkou stane zástava se stříbrnou kapradinou, navržená Kylem Lockwoodem (Kyle Lockwood – *Why it's time to put the*

silver fern on our flag, silverfernflag.org). Voliči nakonec upřednostnili ponechání si vlajky původní, stříbrná kapradina tak zůstala, alespoň prozatím, pouze sportovním emblémem, kterému se však přesto v zemi dostává stejné důležitosti a kulturní péče, jako oficiálním státním symbolům²⁵ (příloha č. 5 – *Kyle Lockwood's Silver Fern Flag*).

6.4 Kapa O Pango – celosvětové reakce, kontroverzní gesto podříznutí

V předchozí podkapitole jsem se zabýval popisem hlavních prvků, o nichž se v textu haky *Kapa O Pango* pojednává, a v poslední pasáži této rozsáhlé kapitoly bych se ještě alespoň ve stručnosti rád zaměřil na to, jakým způsobem byla tato haka po svém uvedení vnímána v rugbyovém prostředí. Stejně jako v případě *Ka Mate*, i předvedením *Kapa O Pango* vyvolali Novozélandčané četné kontroverze (reakce na tuto haku se pochopitelně různily). Například kapitán Jižní Afriky John Smit po onom zmiňovaném zápase, kdy byla tato haka předvedena poprvé, možnost jejího sledování označil za „privilegium“ (Jon Stokes, *New haka the cutting edge of sport*, nzherald.co.nz).

Trnem v oku některých soupeřů i expertů bylo ovšem gesto, které haku *Kapa O Pango* zakončovalo – prudké přejetí palcem přes hrdlo, které na první pohled připomínalo symbol podříznutí. Chybná interpretace tohoto gesta zapříčinila, že někteří z předních ragbyových činitelů začali volat po jeho vypuštění, opírajíc svůj požadavek o argument, že *All Blacks*

tímto způsobem nabádají k násilí a vysílají svým fanouškům negativní odkaz, který poškozují tvář sportu jako takového (mezi základní hodnoty rugby patří respekt k soupeři a striktní dodržování fair-play). V roce 2006 byli Novozélandčané z těchto důvodů požádáni, aby před zápasem s Irskem raději předvedli *Ka Mate*, a velice obdobná situace se pak opakovala i před soubojem s výběrem Francie²⁶.

Derek Lardelli však okamžitě přispěchal s vysvětlením, co že se za inkriminovaným znakem „podříznutím“ vlastně skrývá a jaký má tento pohyb ve skutečnosti význam. Podle maorské kulturní tradice se jedná o pohyb, který symbolizuje „nádech života“ (v maorštině označovaný výrazem *hauora*), proud blahodárné energie, která má za úkol osvěžit životně důležité orgány a zajistit před zápasem jejich správnou funkci. V závěrečné pasáži intenzivně provedené haky, kdy hráčům doslova „hoří“ dolní končetiny a lapají po dechu, jak to popisuje Lardelli (v tomto bodě lze nalézt určité podobnosti s konceptem „rituálního obětování energie“, jak obecně popisuje sport Samsone), je to právě „nádech života“, symbolizovaný tímto gestem, který poskytuje hráčům tolik potřebnou sílu. Zdroje této energie se nachází na jedné straně hrudi, a jejím „přetažením“ tak v zásadě symbolicky dochází k revitalizaci celého organismu (*Kapo o Pango explained*, youtube.com)²⁷.

Důležité je podle Lardelliho také vzít v úvahu tlak, který je na hráče vyvíjen obyvateli celé země, kteří za každou cenu očekávají vítězství (viz podkapitola číslo 6.2), a míra tohoto společenského očekávání se projevuje na intenzitě, s jakou je haka předváděna; hráči se, jak to nazývá Lardelli, pohybují na pomyslné „hraně“ (*knife edge*; pozn.): „*Jsou jako gladiátoři uvnitř arény. Když zvítězí, jsou za hrdiny, pokud prohrají, jsou rozneseni.*“ (Jon Stokes, *New haka the cutting edge of sport*, nzherald.co.nz) V podobném duchu mluvil na toto téma také kapitán Umaga: „*Opravdu*

*jsme si nemysleli, že to vyvolá až takovou reakci. Uvedli jsme, co to znamená, a pokud tomu lidé nerozumí, co můžeme dělat? Je to součást naší kultury a naší historie. Děláme to hlavně sami pro sebe, protože nás to spojuje s naší zemí, zatímco jsme daleko od domova.“ (Mark Geenty, *Throat-cutting gesture in haka may go*, nzherald.co.nz).*

Nicméně, i když se členové *All Blacks* se skutečně snažili veřejně uvést věci na pravou míru a *Kapa O Pango* je od roku 2008 již ve většině případů chápána ve svém původním významu, který zamýšlel Lardelli, ještě v nedávné minulosti se ozývaly kritické hlasy, které volaly po vypuštění jejího kontroverzního závěru. Například před finále mistrovství světa v roce 2011 o něm australský sloupkař deníku *Sydney Morning Herald* Paul Sheehan napsal následující: *„Násilí naznačované gesty podřezávání nemá ve sportu ani sportovním chování žádné místo.“ (Rugby Heaven, *Australian: Throat-slitting haka has no place*, stuff.co.nz).* Narážel na to, že pokud se *All Blacks* i před tímto, světově nejsledovanějším rugbyovým utkáním, rozhodnou ukončit haku tímto pohybem, připomenou milionům diváků na největším jevišti světa to, jakým způsobem si kdysi počínalo původní maorské obyvatelstvo při kontaktu s neznámými. Doslova citoval jeden ze zápisníků Jamese Cooka, kde stálo: *„Na palubě Endeavouru (Cookova výzkumná loď; pozn.) nebyl jediný muž, který by se v případě roztrhnutí lodi raději neutopil, než aby zůstal na milost a nemilost Maorům (Rugby Heaven, *Australian: Throat-slitting haka has no place*, stuff.co.nz).*

Zpětné vazby na tuto haku tedy byly různorodé (často převažovaly spíše ty negativní), ovšem na to má Lardelli podle svých slov jednoduchou odpověď: *„Haka je o spojení fyzické a mentální síly uvnitř sebe sama, a o budování jednoty. Pokud jakkoli působí na protivníka, jde čistě o jejich volbu.“ (Jon Stokes, *New haka the cutting edge of sport*, nzherald.co.nz)* Lardelli zároveň vysvětluje pozici *Kapa O Pango* ve vztahu ke *Ka Mate*,

kteřá nadále zůstává základní, hluboce respektovanou součástí novozélandské tradice. *Kapa O Pango* je podle Lardelliho něco jako „mladší sourozenec“ – nebyla vytvořena za účelem nahradit *Ka Mate*, hráči jejím prostřednictvím pouze přidali nový rozměr do své kulturní tradice a začali budovat to, co Lardelli nazývá jako „rodinu haky“²⁸.

V současnosti záleží výlučně na rozhodnutí hráčů, kterou z těchto dvou forem haky před utkáním předvedou. Volba se odvíjí od momentální týmové nálady, nadcházejícího soupeře i zápasových okolností. Například na posledním mistrovství světa v roce 2015 prošli *All Blacks* celou vyřazovací částí turnaje předvádějíc *Kapa O Pango*, *Ka Mate* přišla na řadu až po finálovém zápase s Austrálií, kdy ji na oslavu druhého mistrovského titulu v řadě naposledy vedl jako kapitán Richie McCaw, jeden z nejlepších hráčů všech dob, pro kterého zároveň šlo o poslední zápas v jeho kariéře (*příloha č. 6 – The All Blacks Winning Ka Mate*).

7. Haka v prostředí americké univerzity

Haka v podání reprezentace *All Blacks* a obrovská vnitřní síla, která z jejího předvádění vyzařovala a pomáhala rituálně spojit hráče dohromady, stejně jako vyvolat pocit strachu a nejistoty v soupeři, postupem času inspirovala také další sportovní kolektivy, které si začaly pohrávat s myšlenkou zařazení „své formy“ haky také do procesu vlastní předzápasové přípravy. V současné době jde o poměrně rozšířený jev hlavně u vysokoškolských mužstev amerického fotbalu ve Spojených státech. Velký mediální rozruch vzbudil již v roce 2005 výběr *Brigham Young University* ze státu Utah, když před úvodním kláním univerzitní sezony předvedl před šedesáti tisíci diváky „svoji“ verzi *Ka Mate*.

S tímto nápadem jako první přišel jeden z hráčů, Bryce Mahuika, původem pravnuk maorského náčelníka, který navrhl trenérovi právě haku jako možný prostředek vyjádření soudržnosti mužstva. Podle Mahuiky byl tento návrh inspirován příběhem jeho otce, který, ačkoliv v 70. letech 20. století opustil Nový Zéland a odstěhoval se do Spojených států, do konce života ctěl svoji kulturu, zachoval si ke své rodné zemi velice blízký vztah a své děti (které se všechny už narodily v USA) naučil vše o maorské kulturní tradici (Jon Stokes, *Taking the haka to American football games*, nzherald.co.nz).

Když trenér univerzity v Utahu hledal určitý nový impuls, který by jeho týmu poskytl patřičnou motivaci před novou sezonou, Mahuika se právě vracel z otcova pohřbu, na němž, jako výraz úcty, všichni synové a přátelé zatančili haku nad jeho hrobem. Mahuika popisoval obrovskou vlnu emocí, která pohltila a spirituálně spojila všechny přítomné, a napadlo ho, že by haka mohla mít podobný psychický dopad také na jeho spoluhráče (Talo Steves, *A Haka for Everyone*, scout.com). Po návratu do USA tedy představil haku zbytku týmu, v němž už působilo také několik

hráčů původem z oblasti Polynésie, kteří měli o tomto tanci určité povědomí. Společně spoluhráčům předvedli haku s tím, že kdokoli bude mít zájem, může se k nim přidat. Vůbec podle něj nezáleží na tom, jak člověk vypadá či odkud pochází, právo předvést haku má každý, kdo respektuje její tradici a kulturní pozadí. Způsob, jakým tento rituál působí na atmosféru v týmu, Mahuika popisoval takto: „*Myslím, že těm, kteří ji (haku, pozn.) opravdu berou vážně, pomáhá uvědomit si, že jde o něco, co nám pomáhá se soustředit a lépe se emočně před zápasem připravit, a zároveň nás sjednocuje dohromady jako tým.*“ (Talo Steves, *A Haka for Everyone*, scout.com)

Ačkoliv Mahuikovo rozhodnutí zařadit *Ka Mate* do předzápasového programu svého univerzitního týmu se pochopitelně nevyhnulo ani kritice, on sám celý tento proces považuje za úspěšný, protože podle jeho slov přesně splnil svůj zamýšlený účel – spojit dohromady jednotlivé hráče jako tým, zvýšit jejich motivaci a koncentraci před zápasem a také zapojit do dění diváky, pro které se jednalo o nevšední zážitek, který podle Mahuiky přijali s nadšením (Talo Steves, *A Haka for Everyone*, scout.com). Mahuika sám se cítil poctěný, že mohl vzdát hold svému zesnulému otci představením jednoho ze stěžejních prvků jeho rodné kultury, o něž se zároveň podělil s ostatními, což s potěšením kvitoval také jeho prastrýc Api Mahuika, jeden z vážených představitelů maorského kmene *Ngati Porou* (Jon Stokes, *Taking the haka to American football games*, nzherald.co.nz).

Maorové (konkrétně kmen *Ngati-Toa*, z něhož pocházel náčelník Te Rauparaha, který *Ka Mate* složil) si však na jeho haku nárokují vlastnická práva a považují se za ochránce její tradice, proto mnohdy pokládají za ofenzivní a neuctivé vůči své kultuře, když ji někdo používá bez jejich svolení (Brendan M. Kennedy, *The Misappropriation of “Ka Mate”*,

culturalsurvival.org). Ovšem v případě, že daná skupina, která má zájem haku využívat, o jejich souhlas požádá, uzná jejich vlastnická práva a zároveň si uvědomuje a respektuje onu tradici (tak jako v případě univerzity v Utahu), pak je její „přejímání“ z pohledu Maorů v naprostém pořádku a bohatá tradice haky se tak může rozrůstat i na dalších místech.

Závěr

Mým hlavním cílem v této bakalářské práci bylo teoretickou metodou představit historii a symbolický význam maorského rituálního tance haka, který je základním elementem bohaté kulturní tradice dnes již celého Nového Zélandu. Svůj zájem jsem pak zaměřil především na dvojici hak, které jsou celosvětově známé jako předzápasové rituály novozélandské rugbyové reprezentace – jedná se o haky *Ka Mate* a *Kapa O Pango*, jejichž rozbor tvoří jádro mé práce. Prostřednictvím řady odborných textů a článků, které se tohoto tématu dotýkají, jsem popsal kořeny těchto tanců, pokusil jsem se o stručnou rekonstrukci změn, kterých během uplynulých desetiletí doznala jejich podoba a funkce, a především jsem se pak zabýval podrobnou analýzou symboliky daných pohybů a tělesných projevů, z nichž se každá konkrétní haka skládá.

Mezi mé vedlejší cíle patřilo alespoň velice stručně, pro poskytnutí lepší orientace a vhledu do problematiky, popsat první teorie o osídlení maorského území, k němuž si postupem let (a také z důvodu agresivního procesu kolonizace iniciovaného Velkou Británií, kdy muselo pro ochranu svého domova často nasazovat život) vytvořilo původní obyvatelstvo velice blízký vztah a dodnes k němu přistupuje s téměř nábožnou úctou. Lehce jsem se dotknul také procesu obrody maorské kultury a maorského jazyka, který byl v post-koloniálním období vytlačen, vlivem příchodu velkého počtu evropského obyvatelstva, až na samý okraj společnosti.

Haky *Ka Mate* a *Kapa O Pango* jsou konkrétními formami obrovsky rozsáhlého fenoménu maorského tance, tudíž ještě předtím, než jsem začal podrobně rozpracovávat jejich historii a partikulární význam, pokládal jsem za nutné věnovat jednu z částí práce popisu toho, za jakých okolností se poprvé příslušníci západní civilizace dostali do kontaktu s těmito maorskými tanci, a jakým způsobem docházelo k jejich prvním klasifikacím. Existoval

zde však problém, neboť západní pozorovatelé měli v tomto období velmi omezený přístup k jejich sledování, z čehož pramenily nejasnosti v jejich terminologii, a v popisech některých autorů se taktéž objevovaly prvky etnocentrismu.

Závěrem jsem považoval za relevantní alespoň část práce věnovat také vztahu haky a rugby – tyto dva fenomény jsou spolu již po dlouhá desetiletí spojeny blízkým poutem. Nelze zapomínat na to, že právě především prostřednictvím rugby se haka stala populární, a v současnosti právě skrze něj v zásadě reprezentuje bohatou kulturu Nového Zélandu v očích celého světa. Rád bych se v této souvislosti ještě vrátil k oné definici rituálu Edmunda Leache, o níž jsem se zmínil v samém úvodu této práce a která označuje rituál za „*symbolické vyjádření „říkající“ něco o jednotlivcích, kteří se rituálu účastní*“ (Leach, 1954; Blanchard, 1995). Haka v podání *All Blacks* na základě rozboru její symboliky, kterým jsem se v práci zabýval, tomuto popisu dle mého soudu odpovídá.

Jedná se o spirituální kontakt mezi samotnými hráči, kteří se tímto rituálem připravují na utkání a jejich příznivci, sledující zápas doma na Novém Zélandu, které hráči hrdě reprezentují a jejich performance je vzhledem k obrovské popularitě rugby v jejich domovině něčím, co bychom mohli nazvat zrcadlem společnosti. V momentě, kdy *All Blacks* vkročí na hřiště, se do značné míry spojí celá země, a právě tuto soudržnost a odvahu postavit se každému soupeři lze považovat za hlavní obsah „zprávy“, kterou novozélandská předzápasová haka celému světu vysílá. Popularita haky postupem času dosáhla až té míry, že se její vliv rozšířil daleko za novozélandské hranice a dnes tvoří, samozřejmě se svolením Maorů jako právoplatných ochránců jejího kulturního dědictví, součást předzápasové, fyzické i psychické přípravy mnoha sportovních mužstev například ve

Spojených státech, či je tančena u příležitosti řady významných společenských událostí.

Poznámkový aparát

¹ Americký antropolog Kendall Blanchard je jedním z nejuznávanějších odborníků v oblasti antropologie sportu. Je autorem knihy *The Anthropology of Sport: An Introduction*, která vyšla v originále v roce 1988 a poskytuje rámcový vhled do této problematiky.

² Bájný pták *moa* se později stal jedním z národních symbolů, Nový Zéland býval svého času nazýván jako „území moa“ (Trevor H. Worthy, 'Moa', teara.govt.nz).

³ Kolem roku 1830 žilo na Novém Zélandu jen něco okolo 300 příslušníků kultury Pakeha, kdežto Maorů bylo nejméně 100 000. Vztahy mezi oběma kulturami však byly v těchto dobách přátelské, sociálně i ekonomicky z nich profitovaly obě skupiny (M. Derby, 'Māori–Pākehā relations - Whaling stations – first contact', teara.govt.nz).

⁴ Dědictví po předcích má v kultuře Maorů obrovskou hodnotu. Předkové považovali svůj vztah k přírodě za posvátný, nakládání s přírodními zdroji bylo omezováno celou řadou tabu (Te Ahukaramū Charles Royal, 'Māori - Pre-European society', teara.govt.nz).

⁵ V 70. letech 20. století Maorové opět začínali naplno získávat své místo ve většinové společnosti a stále více se angažovali v otázkách veřejného života, jako byly například sféry podnikání či politiky (Te Ahukaramū Charles Royal, 'Māori - Urbanisation and renaissance', teara.govt.nz).

⁶ Uvádím termín „píseň“, nejde však o píseň v pravém slova smyslu, jedná se spíše o skandovaný pokřik, který zastává doprovodnou funkci k tanci.

⁷ Alan Armstrong je autorem jedné z prvních obsáhlých definic haky, při své akademické činnosti se mimo jiné obšírně věnoval klasifikací termínů týkajících se haky a jeho kniha *Maori Games and Haka* z roku 1964 se stala fundamentální prací v celé problematice maorských tanců.

⁸ Tento aspekt haky *peruperu* jak je uvedeno sloužil primárně k vystrašení nepřítele, fungoval ovšem také jako stimul, který tančící bojovníky pomáhal transformovat do stavu válečné zuřivosti. Společný hlasitý výkřik válečníků také jejich bojovou haku zpravidla zakončoval.

⁹ Stejně jako termín *pukana* se pro poulení a ukazování bělma očí používá ještě podobné označení *ngangahu*. Rozdíl je v tom, že *pukana* se vztahuje pouze na haku tančnou muži, kdežto *ngangahu* se používá pro označení této grimasy u obou pohlaví (P. Waite, *Haka*, haka.co.nz)

¹⁰ V těchto kmenových válkách bylo běžné uzavírání aliancí se spřátelenými kmeny, na denním pořádku byly odplaty „oko za oko, zub za zub“, kdy se po zabití některého z vážených členů kmene konaly trestné výpravy za účelem pomsty.

¹¹ *Werawera*, uznávaný náčelník kmene *Ngati-Toa* a Te Rauparahův otec se stal během bojů s kmeny Waikato obětí kanibalismu.

¹² Nelze zcela přesně říci, zda je tato datace historicky správná, některé další prameny uvádí již rok 1810.

¹³ Anglické prameny uvádí různé překlady výrazu „*Ka Mate*“, objevují se fráze „*It's death*“, „*Will I die*“ či „*I die*“.

¹⁴ Stejně tak je tomu u fráze „*Ka Ora*“ – „*It's life, Will I live, I live*“.

¹⁵ Paul Waite na svém blogu s názvem *Haka* pracuje s informacemi, které pochází z knihy *Haka! The Dance of a Noble People* z roku 1993, jejímž

autorem je Dr. Timoti Karetu, který se výraznou měrou podílel na záchraně a obnovení maorského jazyka.

¹⁶ Vítězství života nad smrtí je zde symbolicky vyjádřeno k vyšplháním Te Rauparahy ze dna jámy na denní světlo, které pro něj znamenalo vidinu záchrany života – důraz na kontrast temnota (smrt) X slunce (život).

¹⁷ Tým Nového Zélandu prošel celým turnajem velice dominantně, kdy zvítězil ve všech 6 zápasech, ke kterým nastoupil. Největší boj svedl právě ve finále s reprezentací Francie, nicméně i zde si dokráčel pro poměrně snadnou výhru v poměru 29:9.

¹⁸ V 70. letech 20. století byla předzápasová haka *All Blacks* tančena spíše za účelem poskytnutí zábavy pro diváky, než zastrašení soupeře. Komentátor Keith Quinn tuto *Pakeha* verzi haky označil za „*ne příliš důraznou*“. Právě tato míra intenzity se měla v příštím desetiletí, kdy se kapitánem stal Shelford, výrazně změnit (C. Carpenter, *The evolution of the All Blacks haka*, nzherald.co.nz).

¹⁹ Shelford bývá kvůli svým inovacím řazen do skupiny nejlepších lídrů haky všech dob po bok dalších slavných jmen novozélandské rugbyové historie jako jsou Piri Weepu (jenž proslul agresivním a hlasitým stylem vedení), Liam Messam nebo Tana Umaga, první lídr haky *Kapa O Pango*.

²⁰ Výkřik „*Hi*“ haku uzavírá, v angličtině se pro jeho překlad používá výraz *Rise* (*vzhůru*), můžeme tak předpokládat, že symbolizuje Te Rauparahův pozdrav směrem k zařícímu slunci poté, co vyšplhal zpět na jeho světlo ze dna jámy (Haka Tours, *History of the Haka Ka Mate*, hakatours.com).

²¹ Prohry *All Blacks* se vzhledem k jejich obrovské dominanci nad tímto sportem stávají historickými milníky. V roce 2016 byli *All Blacks* vůbec poprvé v historii poraženi výběrem Irska. Irové čekali na vítězství nad Novým Zélandem dlouhých 111 let, z toho důvodu je tento výsledek mnohými považován za jeden z největších šoků v dějinách tohoto sportu (T. Smith, *Why the All Blacks' loss to Ireland is 'the tonic world rugby needed'*, stuff.co.nz).

²² Turnaj Tří národů (*Tri Nations*) je rugbyová soutěž, jejíž první ročník proběhl v roce 1996 a skončil vítězstvím *All Blacks*. Kromě N. Zélandu se jí účastnila mužstva Austrálie a Jižní Afriky. V roce 2012 se přidala ještě Argentina a v současnosti je tento turnaj známý pod názvem *The Rugby Championship*.

²³ Hráči *All Blacks* Aaron Mauger a kapitán Tana Umaga v tomto videu blíže vysvětlují, co tým vedlo k zásadnímu rozhodnutí složit svoji vlastní haku a popisují jednotlivé prvky, o nichž tato haka mluví.

²⁴ U textu *Kapa O Pango* jsem se rozhodl v práci uvést pouze anglickou verzi této haky, do českého překladu jsem se nepouštěl záměrně, protože některé z pasáží jsou do češtiny přeložitelné poměrně stěží a nerad bych se v jejich interpretaci dopustil chyb, proto raději volím pouze anglický překlad. *Kapa O Pango* hovoří o vztahu hráčů k jejich rodnému území, oslavuje stříbrnou kapradinu, černý dres a muže, kteří jej nosí.

²⁵ Obyvatelé Nového Zélandu se v referendu přiklonili téměř 57 % hlasů k tomu, aby si země ponechala původní vlajku pocházející z dob koloniální nadvlády Velké Británie, stříbrná kapradina tak zůstala prozatím výhradně emblémem sportu. Je ovšem respektovaná tak, že se neoficiálně řadí na úroveň ostatních státních symbolů (*Official New Zealand flag referendum results confirm current design as winner*, stuff.co.nz).

²⁶ Francouzský trenér Bernard Laporte před zápasem požadoval, aby Novozélandčané kontroverzní *Kapa O Pango* nepředváděli, kvůli jejímu závěru označil tuto haku za nevhodnou pro sport.

²⁷ V tomto videu podává tvůrce *Kapa O Pango* Derek Lardelli své vysvětlení této haky a popisuje ze své vlastní perspektivy důvody, které vedly k jejímu vytvoření.

²⁸ Lardelli dále vysvětluje vztah mezi *Ka Mate* a *Kapa O Pango*. *Ka Mate* zůstává tradičním základem, účel *Kapa O Pango* není v tom ji nahradit, tato haka podle Lardelliho vznikla jako „mladší sourozenec“, který *Ka Mate* doplňuje a pomáhá spoluvytvářet, jak to Lardelli sám nazývá, „rodinu haky“, lze tedy předpokládat, že v budoucnu se její slavná tradice dost možná bude dále rozrůstat.

Seznam literatury a zdrojů

ARMSTRONG, Alan: *Maori Games and Haka: Instructions, Words and Actions*. Wellington: Reed, 2005 (2. ilustrované vydání). 1. vydání originálu: 1964. ISBN: 079001016X, 9780790010168.

BLANCHARD, Kendall: *Sport and Ritual – A Conceptual Drama*. Journal of Physical Education, Recreation & Dance [online]. 1988, vol. 59, iss. 9, s. 48-52 [November-December 1988]. Published online: 25. 2. 2013.

Dostupné z:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07303084.1988.10606317>

BLANCHARD, Kendall: *The Anthropology of Sport: An Introduction (A Revised Edition)*. Westport: Greenwood Publishing Group (ABC-CLIO), 1995. 1. vydání originálu: 1984. ISBN: 0897893301, 9780897893305.

BOARD OF REGENTS OF THE UNIVERSITY OF OKLAHOMA: *Focus on Aotearoa/New Zealand*. World Literature Today [online]. Published by: Board of Regents of the University of Oklahoma. Vol. 79, No. 3/4 [Sep. - Dec., 2005], pp. 73-75. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/40158948>

BRINKE, Josef: *Austrálie a Oceánie* [Brinke, 1983]. 2. přepracované vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983.

CARPENTER, Cam: *The evolution of the All Blacks haka* [online]. Datum zveřejnění článku: 22. 9. 2015. Dostupné z: http://www.nzherald.co.nz/sport/news/article.cfm?c_id=4&objectid=11517108

2013 Census QuickStats about Māori. Statistics NZ Home [online]. Datum uveřejnění: 3. 12. 2013. Dostupné z:

<http://www.stats.govt.nz/Census/2013-census/profile-and-summary-reports/quickstats-about-maori-english.aspx>

CHARLES ROYAL, Te Ahukaramū: '*Māori - Pre-European society*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 8. 2. 2005. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/maori/page-2>

CHARLES ROYAL, Te Ahukaramū: '*Māori - The arrival of Europeans*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 8. 2. 2005. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/maori/page-3>

CHARLES ROYAL, Te Ahukaramū: '*Māori - Urbanisation and renaissance*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 8. 2. 2005. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/maori/page-5>

CHARLES ROYAL, Te Ahukaramū: '*Tangaroa – the sea - Tinirau and Kae*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 12. 6. 2006. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/tangaroa-the-sea/page-3>

Cloud Aotearoa. One Only – Words Along the Way [online]. Zveřejnění příspěvku: 29. 9. 2012. Dostupné z: <http://oneonly.co.nz/cloud-aotearoa/>

CRAWFORD, Scott, A. G. M: *A Sporting Image: The Emergence of a National Identity in a Colonial Setting, 1862-1906*. Victorian Periodicals Review [online]. Published by: The Johns Hopkins University Press on behalf of the Research Society for Victorian Periodicals. Vol. 21, no. 2 [Summer, 1988], pp. 56-63. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/20082308>

DERBY, Mark: '*Cultural go-betweens - Pākehā-Māori*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 5. 5. 2011, poslední aktualizace: 1. 7. 2015. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/cultural-go-betweens/page-2>

DERBY, Mark: '*Māori – Pākehā relations - Māori renaissance*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 5. 5. 2011. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/maori-pakeha-relations/page-6>

DERBY, Mark '*Māori – Pākehā relations - Whaling stations – first contact*'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 5. 5. 2011. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/maori-pakeha-relations/page-1>

Derek Lardelli. The Arts Foundation [online]. Dostupné z: <http://www.thearts.co.nz/artists/derek-lardelli>

GEENTY, Mark: '*Throat-cutting gesture in haka may go*' [online]. Datum zveřejnění článku: 24. 11. 2005. Dostupné z: http://www.nzherald.co.nz/sport/news/article.cfm?c_id=4&objectid=10356572

GOYETTE, Jared, COX, Patrick: '*New Zealand rugby team's haka dance isn't just about intimidation*' [online]. Datum zveřejnění článku: 31. 10. 2015, poslední aktualizace: 31. 10. 2015. Dostupné z: <https://www.pri.org/stories/2015-10-31/new-zealand-rugby-team-s-haka-dance-isn-t-just-about-intimidation>

HAKA TOURS: '*The Haka: What it Means and Why it is Performed*'. In: *Haka Tours New Zealand* [online]. Datum zveřejnění příspěvku: 14. 3. 2013. Dostupné z: <https://hakatours.com/blog/haka-meaning/>

HANSON, Allan: *The Making of the Maori: Culture Invention and Its Logic*. American Anthropologist [online]. Published by: Wiley on behalf of the American Anthropological Association. New Series, vol. 91, no. 4 [Dec., 1989], pp. 890-902. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/681587>

HARRISON, Barbara, PAPA, Rahui: *The Development of an Indigenous Knowledge Program in a New Zealand Maori-Language Immersion School*. Anthropology & Education Quarterly [online]. Indigenous Epistemologies and Education: Self-Determination, Anthropology, and Human Rights, vol. 36, no. 1, [Mar., 2005], pp. 57-72. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/3651309>

HEHIR, Liam: *Opinion: Rugby - the sport that unites our nation* [online]. Datum poslední aktualizace článku: 3. 11. 2015. Dostupné z: <http://www.stuff.co.nz/manawatu-standard/opinion/73576661/opinion-rugby--the-sport-that-unites-our-nation>

History of the Silver Fern. Leading The Way – The New Zealand Fernmark Licence Programme 2017 [online]. Dostupné z: <http://www.fernmark.nzstory.govt.nz/silver-fern>

HORTON, Andrew: *Indigenous Stories Reaching out to the World: New Zealand Māori & Native American Cinemas*. World Literature Today [online]. Published by: Board of Regents of the University of Oklahoma, vol. 83, no. 3 [May - Jun., 2009], pp. 50-54. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/20621593>

HOWE, K. R.: *'Ideas of Māori origins - 1880s–1970s: Moriori origins; the Great Fleet'*. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 8. 2. 2005. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/ideas-of-maori-origins/page-4>

HOWE, K. R.: *'Ideas of Māori origins - 1920s–2000: new understanding'*. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 8. 2. 2005. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/ideas-of-maori-origins/page-5>

Kapo o Pango explained. In: *Youtube* [online]. 4. 11. 2007 [cit. 15. 3. 2017]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Doh-ST1jrPQ>. Kanál uživatele *All Blacks*.

Kapo o Pango – Why it was added. In: *Youtube* [online]. 19. 4. 2009 [cit. 15. 3. 2017]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=WiDTABDm8Zk>. Kanál uživatele *All Blacks*.

KENNEDY, Brendan, M.: *The Misappropriation of „Ka Mate“*. In: *Cultural Survival Quarterly Magazine* [online]. Datum zveřejnění článku: červen 2015. Dostupné z: <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/misappropriation-ka-mate>

LENIHAN, Donal: *The world is All Black after New Zealand win Rugby World Cup* [online]. Datum zveřejnění článku: 2. 11. 2015. Dostupné z: <http://www.irishexaminer.com/rwc15/rwc15-analysis/the-world-is-all-black-after-new-zealand-win-rugby-world-cup-362636.html>

LOCKWOOD, Kyle: *Why it's time to put the silver fern on our flag* [online]. Datum zveřejnění článku: 3. 8. 2015. Dostupné z: <http://www.silverfernflag.org/press/why-its-time-to-put-the-silver-fern-on-our-flag>

New Zealand Icon: Silver Fern. In: *Tourism New Zealand Media* [online]. Dostupné z: <http://media.newzealand.com/en/story-ideas/new-zealand-icon-silver-fern/>

Official New Zealand flag referendum results confirm current design as winner. [online]. Datum poslední aktualizace článku: 30. 4. 2016. Dostupné z: <http://www.stuff.co.nz/national/politics/78394597/Official-New-Zealand-flag-referendum-results-confirm-current-design-as-winner>

OLIVER, Steven: *'Te Rauparaha'*, from the Dictionary of New Zealand Biography. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/biographies/1t74/te-rauparaha>

ROSE, Jeremy: *Silver fern flag design 'heartwarming'*. In: *Radio New Zealand* [online]. Datum zveřejnění příspěvku: 12. 9. 2015. Dostupné z: <http://www.radionz.co.nz/news/national/283817/silver-fern-flag-design-%27heartwarming%27>

RUGBY HEAVEN: *Australian: Throat-slitting haka has no place.* Rugby Heaven – stuff.co.nz [online]. Datum poslední aktualizace příspěvku: 20. 10. 2011. Dostupné z: <http://www.stuff.co.nz/sport/rugby/5818998/Australian-Throat-slitting-haka-has-no-place>

RUGBY HEAVEN: *Who are the greatest leaders of the All Blacks haka as a new leader emerges?* Rugby Heaven – stuff.co.nz [online]. Datum poslední aktualizace příspěvku: 9. 6. 2016. Dostupné z: <http://www.stuff.co.nz/sport/rugby/all-blacks/80895169/Who-are-the-greatest-leaders-of-the-All-Blacks-haka-as-a-new-leader-emerges>

SCHULTZ, Marianne: *'Sons of the Empire': Dance and the New Zealand Male.* Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research

[online]. Published by: Edinburgh University Press. Vol. 29, No. 1 [SUMMER 2011], pp. 19-42. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/41428388>

SHENNAN, Jennifer, McLEAN, Mervyn: Remarks on Youngerman's "Maori Dancing since the Eighteenth Century". Ethnomusicology [online]. Published by: University of Illinois Press on behalf of Society for Ethnomusicology. Vol. 23, No. 3 [Sep., 1979], pp. 493-499. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/850935>

SLÍVOVÁ, Vladka: *Maori I – Historie* [online]. Datum poslední aktualizace článku: 16. 12. 2011. Dostupné z: <http://www.aotearoa.cz/maori-i-historie/>

SMITH, Tony: *Why the All Blacks' loss to Ireland is 'the tonic world rugby needed'*. Rugby Heaven – stuff.co.nz [online]. Datum poslední aktualizace článku: 9. 6. 2016. Dostupné z: <http://www.stuff.co.nz/sport/rugby/all-blacks/86148049/why-the-all-blacks-loss-to-ireland-is-the-tonic-world-rugby-needed>

STEVES, Talo: *A Haka for Everyone* [online]. Datum vydání příspěvku: 12. 7. 2006. Dostupné z: <http://www.scout.com/college/byu/story/598494-a-haka-for-everyone?s=338>

STOKES, Jon: *New haka the cutting edge of sport* [online]. Datum zveřejnění článku: 29. 8. 2005. Dostupné z: http://www.nzherald.co.nz/sport/news/article.cfm?c_id=4&objectid=10342926

STOKES, Jon: *Taking the haka to American football games* [online]. Datum zveřejnění článku: 17. 9. 2005. Dostupné z:

http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=1034599

9

The Haka. allblacks.com [online]. Dostupné z:

<http://www.allblacks.com/Teams/Haka>

WAITE, Paul: *Haka* [online]. Dostupné z: <http://haka.co.nz/haka/>

WORTHY, Trevor, H.: 'Moa'. In: *Te Ara - the Encyclopedia of New Zealand* [online]. Datum vydání příspěvku: 24. 9. 2007, datum revize příspěvku: 17. 2. 2015. Dostupné z: <http://www.TeAra.govt.nz/en/moa>

YOUNGERMAN, Suzanne: *Maori Dancing since the Eighteenth Century*. Ethnomusicology [online]. Published by: University of Illinois Press on behalf of Society for Ethnomusicology. Vol. 18, No. 1 [Jan., 1974], pp. 75-100. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/850061>

Seznam příloh

- 1. Te Rauparaha Portrait**
cz.pinterest.com: *Te Rauparaha* [online]. [cit. 24. 2. 2017]. Dostupné z:
<https://cz.pinterest.com/pin/408349891188224909/>
- 2. New Zealand Native Team**
Paul Waite: *The Haka, the Silver Fern, and Rugby* [online]. [cit. 24. 2. 2017]. Dostupné z: <http://haka.co.nz/haka/>
- 3. Tom Ellison Photo**
Jeremy Rose: *Silver fern flag design 'heartwarming'* [online]. Poslední aktualizace článku: 12. 9. 2015 [cit. 25. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.radionz.co.nz/news/national/283817/silver-fern-flag-design-%27heartwarming%27>
- 4. Evolution of the Silver Fern**
cz.pinterest.com: *Evolution of a New Zealand Icon* [online]. [cit. 3. 3. 2017]. Dostupné z: <https://cz.pinterest.com/pin/113997434290600137/>
- 5. Kyle Lockwood's Silver Fern Flag**
Kyle Lockwood: *Why it's time to put the silver fern on our flag* [online]. Poslední aktualizace článku: 3. 8. 2015 [cit. 6. 3. 2017] Dostupné z: <http://www.silverfernflag.org/press/why-its-time-to-put-the-silver-fern-on-our-flag> *Poznámka: Tato vlajka uvedená v mé práci je osobním dílem Kylea Lockwooda, kterému patří veškerá autorská práva.*
- 6. The All Blacks Winning Ka Mate**
Donal Lenihan: *The world is All Black after New Zealand win Rugby World Cup* [online]. Poslední aktualizace článku: 2. 11. 2015 [cit. 7. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.irishexaminer.com/rwc15/rwc15-analysis/the-world-is-all-black-after-new-zealand-win-rugby-world-cup-362636.html>

Přílohy

Příloha č. 1 – Te Rauparaha Portrait

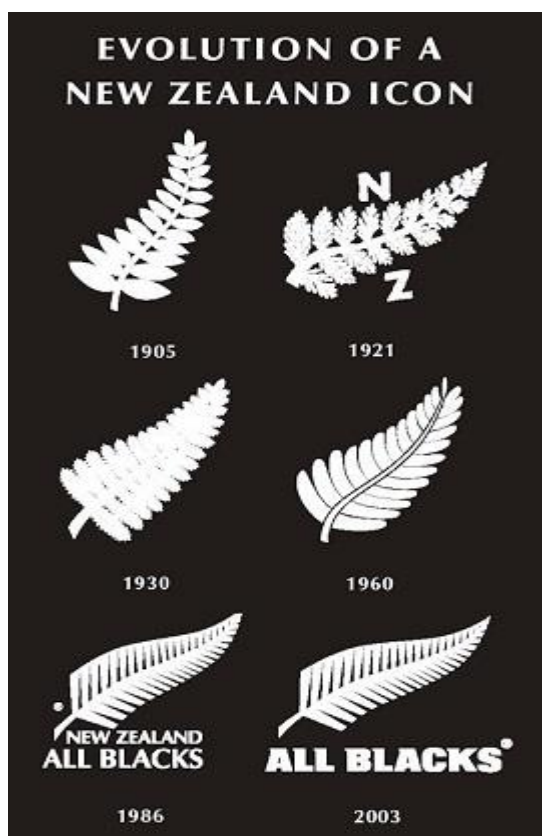
Příloha č. 2 – New Zealand Native Team

Příloha č. 3 – Tom Ellison Photo

Příloha č. 4 – Evolution of the Silver Fern

Příloha č. 5 – Kyle Lockwood’s Silver Fern Flag

Příloha č. 6 – The All Blacks Winning Ka Mate

